

Avraham Atijas

**ESEJI O ŽIVOTU
I VEROVANJIMA**

AVRAHAM ATIJAS

**ESEJI
O ŽIVOTU I VEROVANJIMA**

Avraham Atijas
ESEJI O ŽIVOTU I VEROVANJIMA

Urednik i izdavač:
Avraham Atijas

Tehnički urednik:
Željko Hrček

Dizajn korica:
Igor Hrček

Tiraž:
150 primeraka

Štampa:
Štampano u Jerusalimu
(Printed in Jerusalem)
Graphosprint 2009

SADRŽAJ

O RELIGIJI I JUDAIZMU	5
Religija i verovanje	7
Novo-komponovani vernici	12
Kako tumačiti judaizam?.....	13
POLITIČKI, RELIGIOZNI I OSTALI VERNICI.....	18
BUDIMO LJUDI	29
O LEPOTI ŽIVLJENJA I NJEGOVOJ ZAŠTITI	36
JERUSALIMSKA SMOKVA.....	44
BITI JEVREJIN – PRIVILEGIJA ILI BREME?	50
STAROST VIĐENA IZ VLASTITOG UGLA.....	62
Starost i profesionalne aktivnosti.....	65
Stari vis-à-vis generacije mladih	67
NOVI POGLED NA STARU TEMU	74
ČOVEK – INDIVIDUALAC I USAMLJENIK	85
ŽIVOT POD MASKAMA.....	91

O RELIGIJI I JUDAIZMU

Do kraja svog neizvesnog i komplikovanog životnog puta čovek nije u stanju da u potpunosti shvati, a ni da prihvati neke pojave i događanja koji ga okružuju, s kojima živi, a koji na određeni način utiču na njegov život i stavove o njemu. Poslovice kaže da čovek uči dok je mlad, što su ljudi, možda donekle i u šali, preformulisali u “čovek uči dok je živ”! Lično sam sklon verovanju da je ovo poslednje daleko od šale a mnogo bliže istini, jer mi se čini da saznavanje i spoznaje traju sve dok nam to omogućava funkcionisanje našeg mozga i bitnih čula kao što su, na primer, vid i sluh. Pobožni Jevreji koji ceo svoj život posvećuju proučavanju svetog zapisa, Tore i poštovanju zakona koji iz nje proizilaze (Halaha), takođe veruju da niko nije u stanju da tokom svog života sve nauči, jer sveznajući je samo Bog, ali da je čovek u obavezi (barem što se Jevreja tiče) da uloži sve svoje umne i druge sposobnosti, da bi za života stekao što više znanja. To se, po njima, pre svega odnosi na neprekidno proučavanje Tore i njenih raznovrsnih tumačenja iz kojih se crpe sva saznanja o ovozemaljskom životu i o onom koji, kako veruju, nastaje posle njega.

I upravo postojanje takvih vizija i verovanja mogu da navedu na ozbiljna razmišljanja one koji bi želeli da dođu do nekih odgovora koji bi rasvetlili osnovne, ali značajne dileme iz tog domena. Jedna od tih je, na primer, kako i zašto neko postaje religiozan?

U traženju odgovora na ova pitanja čini mi se da bi bilo zanimljivo i korisno krenuti od posmatranja odnosa ljudskog bića prema religiji kao univerzalnoj društvenoj pojavi, prevashodno kao jedinke, a zatim i kao pripadnika delova organizovane ljudske zajednice, ali i o tom odnosu u povratnom smeru. Kao Jevrejina, dalja razmišljanja me potom usmeravaju ka pitanjima odnosa unutar jevrejskog naroda, tumačenja pojedinih njegovih delova ili grupacija o suštini i vrednostima judaizma (jevrejstva), a pre svega da li da ga smatramo isključivo verskim fenomenom, pravcem ili pak on podrazumeva i nešto više, sveobuhvatnije.

Svestan sam da su te ili slične dileme iz složenog kompleksa pitanja o religiji zanimale, čak i "proganjale" mnoge umne ljude iz predhodnih generacija ljudskog roda, ali i generacije dvadesetog veka. Brojni uticajni pobornici raznih verskih, filozofskih i ideoloških opredeljenja su o tome već dosta toga kazali i napisali. Neke ideje iz tog domena bile su čak pretočene u nacionalne i političke ideologije koje su, verski snažno obojene, ponekad dovodile do velikih socijalnih zao-kreta i lomova, čak i do krvavih revolucija. Međutim, to ipak ne znači da je o ovome sve rečeno i znano, da i za našu ili buduće generacije više nema prostora za razmišljanja ne samo o već poznatom, rečenom, već i za moguća viđenja s nekog drugačijeg aspekta.

Rukovodeći se tom pretpostavkom, uzimam slobodu da i ja, mada sasvim prosečni pripadnik savremene generacije ljudskog roda, ali i kao Jevrejin, pokušam da razmišljam o već poznatim činjenicama o fenomenu religije i verovanja, u želji da možda stvorim i neke svoje iskustvene zaključke.

U potrazi sam, naime, za činjenicama koje bi mi pomogle da u kompleksnom pitanju jevrejstva pokušam da na kraju dobijem odgovor na pitanje da li je moguće, posebno u Izraelu, ostvariti trajniji “modus vivendi”, mirni suživot između religioznog dela jevrejskog naroda i onih njegovih pripadnika koji iz raznih razloga nisu u stanju da slede, barem ne striktno, životni put propisan Torom i drugim naknadno stvorenim religioznim postulatima? A ako taj sklad ne bi bilo moguće ostvariti, da li onda uopšte postoji neka alternativa koju bi filozofska misao judaizma mogla da ponudi svim Jevrejima, van postojećeg “status kvoa” (kao ipak samo privremenog i nužnog rešenja), a ne onog koje bi jevrejsku zajednicu u najširem smislu, ne samo u Izraelu, trajnije oslobodilo unutrašnjih konflikata po osnovu vere i poimanja jevrejstva?

Religija i verovanje

Izgleda da je osnovno polazište i opšti preduslov za određenje i dalju dogradnju svih budućih čovekovih religijskih spoznaja u bilo kojoj veri, da on zaista veruje da sve što se dešava i što se ranije događalo u vasioni i na zemlji, da sve što postoji, raste iz zemlje,

što pliva, gmiže, leti ili hoda, jeste nadprirodna, božja kreacija. Čoveku koji uspe da pređe taj "prag" koji ga uvodi u svet vere i verovanja, omogućeno je da svoje spoznaje iz te oblasti individualno ili uz pomoć duhovnog vođe dalje produbljava, zavisno od vernikove želje, sposobnosti ili od drugih ličnih ili spoljnih faktora koji mogu na to da utiču.

A šta, ustvari, navodi čoveka da postane pobožan i ubeđen da je zaista istinito ono u šta veruje? Ja sam, kao i svi oni koji su pohađali javne, građanske škole, učio da je primitivni čovek u ona pradavna vremena, zbog nepoznavanja prirodnih, fizičkih zakona putem kojih danas nauka nastoji da tumači pojave u prirodi, a posebno katastrofe kao što su: zemljotresi, poplave, požari, suše itd., ove fenomene pripisivao nepoznatim, vanzemaljskim silama, otelovljenim u božanstvima i duhovima, dobrim ili zlim. U tim tadašnjim, višebožaćkim sredinama prinosile su se žrtve i jednim i drugim božanstvima, da bi se ova umilostivila prema ljudima i oslobodila ih ili odbranila od takvih napasti. Iz toga bi se dalo zaključiti da je tada strah od nepoznatog u prirodi bio osnovni motiv stvaranja kulta božanstava i verovanja u njih.

Poznato je da je u biblijskim vremenima jevrejski narod pre ostalih etničkih grupacija prihvatio verovanje o postojanju samo jednog Boga. I njegovi pripadnici su u tim davnim vremenima bili preuzeli i praktikovali paganski obred prinošenja žrtve, što je kasnije postao samo simboličan ritual. Jevreji su od Boga primili Toru koju neki drugi narodi, kojima je ona, navodno, takođe bila "nuđena" nisu prihvatili.

Izabrao je Avrahamovo pleme, "decu Izraela", da bude **Njegov** narod, da živi životom po zapovestima (10) koje je, ispisane na dve kamene ploče, predao Mojsiju (Moše-u) na gori Sinaj, a zatim i po zapovestima naknadno datim u usmenoj Tori. Za uzvrat, **On** je izraelskom narodu omogućio izbavljenje iz egipatskog ropstva, kako bi njegovi pripadnici, nakon mukotrpnog, četrdesetogodišnjeg prelaska preko pustinje stigli do i naselili se u obećanu im zemlju.

U slučaju Jevreja, odnosno Izraela kao nacionalne odrednice, pored strahopoštovanja, oni bi svojom religioznošću, putem striktnog pridržavanja zakona Tore, trebalo da izraze svoju vezu (brit), privrženost i zahvalnost Stvoritelju što im je dodelio tu ulogu i zadatak u njihovim životima, ispunjenim bezbrojnim ograničenjima i odricanjima, ali zbog čega će biti nagrađeni njihovi životi na ovom ili, u krajnjem slučaju, njihove duše na onom "drugom" svetu!

Svi Jevreji neće biti u stanju da se striktno pridržavaju svih tih zapovesti – *micvot*, (zapisano ih je 613), pa će u doba grčke i rimske okupacije krajeva naseljenih najznačajnijim jevrejskim plemenima, dakle u poslednjim vekovima stare i početkom nove ere, izvestan broj njih prihvatiti način života i ponašanja svojih gospodara, osvajača. Zato je i bilo moguće da nova, liberalnija religijska učenja i filozofije nađu svoje nove, mada malobrojne pristalice i sledbenike među Jevrejima. Takvo je bilo i rano hrišćanstvo čije su redove u početku popunjavali jevrejski "disidenti", da bi se ono zatim brzo počelo širiti i na druge krajeve i ljude. U novoj religiji vernici su, prema predanju,

u svom vođi i učitelju Isusu našli utelovljenje svetog trojstva i svog mesiju, što ju je ubrzo distanciralo od jevrejske, iz koje je proizašla, jer kod Jevreja Bog je jedan jedini, a dolazak mesije iz roda kralja Davida tek se očekuje! Uz to, Svevišnji i njegovi "saradnici" kod Jevreja nisu personificirane, vizuelne pojave kao što ih shvata hrišćanstvo, pa prema tome nema ni idolopoklonstva kultovima, skulpturama, ikonama ili freskama. Šta više, prema Tori, Jevrejima je zabranjeno čak i približavanje njima, da ne bi pali u iskušenje da im se klanjaju, da ih obožavaju i time čak i preobrate u drugu veru!

Nepobitna je činjenica da je osnovno polazište svake religije verovanje da je Bog sve stvorio i da mu se radi toga mora odavati poštovanje i zahvalnost, u meri i na način kako je svaka od njih to odredila ili bolje reći, kako je zapisano u njihovim svetim knjigama. Velikodostojnici i najverniji sledbenici svih vera i religijskih pravaca s puno ubeđenja i argumenata tvrde da su njihova učenja istinita i jedino ispravna. Hrišćanstvo ih je tokom svoje istorije širilo, ako ne milom a onda silom, "ognjem i mačem".

Jevrejska vera, naprotiv, nema niti je ikada imala misionarsku ulogu i zadatak. Ona bi, zapravo, trebalo da drugima (nejevrejima) bude samo uzor, da pokaže i dokaže da je božji put, put Tore onaj ispravni. Samo su Jevreji obavezni da ga slede, a kada stigne mesija i svi drugi narodi će konačno da shvate i prihvate taj put, odnosno njihovog Boga! Tako je, barem, zapisano u tom svetom zapisu.

Bilo kako bilo, ali tokom prvih stoleća a naročito kasnije, hrišćanstvo će na ovaj ili onaj način biti masovno prihvatano, prvo u Evropi, a zatim i na drugim meridijanima sveta. Nešto kasnije pojaviće se i nova monoteistička religija, Islam.

Tokom istorije, kod tvrdokornog jevrejskog religijskog jezgra, ali i tradicionalistički snažno opredeljenih Jevreja, pokrštavanje nije imalo značajnog uspeha. Zbog svoje "tvrdoglavosti", odbijanja da prime hrišćansku veru, ne samo ovi, već i svi ostali genetski obeleženi Jevreji bili su kroz istoriju izlagani pogromima, proterivanjima, čak i fizičkoj likvidaciji.

Kao što je već ranije navedeno, moglo bi se pretpostaviti da je u onim davnim ljudskim zajednicama, na niskom stupnju ekonomskog, tehnološkog a s tim u vezi i kulturnog razvoja, verovanje u nadprirodne sile, u više božanstava ili kasnije u jedno jedino, bilo motivisano strahom od nepoznatog i neznanjem. I Srednji vek je bio obeležen verskim mračnjaštvom, misticizmom i odsustvom verske trpeljivosti. Ali, kako bismo danas, u 21. veku, u uslovima postojanja visokih tehnoloških i uopšte naučnih dostignuća u raznim oblastima ljudskog delovanja, objasnili fenomen prihvatanja religije ili njenom vraćanju od strane izvesnog dela generacija koje su odrasle ili odrastaju u okruženju u kojem je nauka već rešila veći broj enigmi i nepoznanica koje su mučile ranije generacije? Da li u današnje vreme uzrok tome ipak treba tražiti u sociološkim pojavama koje savremena društvena zajednica iznedrava, kao što su: nezaposlenost, odsustvo profesionalne perspektive, nerazumni ratovi i njihove strašne po-

sledice, nepoverenje i razočarenja u vladajuće režime zbog neostvarenih, a obećanih reformi i poboljšanja, kao i razne druge frustracije doživljene u porodici i društvu? Ili je, pak, u pitanju nešto drugo?

Kao i u ranijim vremenima i u savremenom svetu vera posebno nalazi plodno tle u ekonomski i kulturno manje razvijenim sredinama ("treći svet", zemlje u razvoju), ali ni ekonomski razvijenije države danas nisu od toga pošteđene. Stiče se utisak da ekonomski i kulturno-obrazovni faktori često kombinovano deluju na psihu čoveka koji u jednom takvom nesigurnom duhovnom stanju, praćenom još i materijalnom neimaštinom, lako može da padne pod uticaj nekoga ko mu nadu u boljitak ponudi, ako prihvati neki drugačiji, u ovom slučaju božji put.

Novo-komponovani vernici

Moja generacija pamti koliko dugo se društveno uređenje Jugoslavije, stvoreno posle završetka Drugog svetskog rata, suprostavljalo izražavanju verskih ubeđenja i tradicionalnih osećanja, a pogotovo javnog učenje religije u školama, što je čak i zakonom bilo zabranjeno. Politički režim je odgovarajućim sredstvima gušio njeno ispovedanje, a oni koji se toga nisu hteli odreći, trpili su određene posledice, posebno na profesionalnom planu. Ostala mi je u sećanju parola "rušimo crkve, zidajmo škole!", koja je po završetku rata u tim krajevima neko vreme bila često citirana, ali povremeno i ostvarivana!

Tek mnogo kasnije a naročito nakon kraha sovjetskog (istočno-evropskog) komunizma, odnos prema verama se počeo bitno menjati u istočnoj Evropi, uključujući i tadašnju Jugoslaviju. U međuvremenu, moja generacija je već duboko zagazila u srednje životne godine i dovršila formiranje svojih pogleda na život. Za većinu tada više nije preostalo mnogo prostora u njihovoj svesti za istinski, dublji prihvrat religijskih ideja i verovanja. Umesto toga počela je da narasta spoznaja o potrebi jačeg identifikovanja sa nacionalnim i tradicionalnim vrednostima, odnosno vraćanja njima, što nije u potpunosti isključivalo i neke elemente religije.

Ako imamo smelosti da priznamo, uslove za neki dublji, iskreniji ulazak u veru mogli su da steknu ne naši roditelji ili moja generacija, već samo naša deca i unuci, neopterećeni našom prošlošću, ali ipak donekle opterećeni nekim od navedenih socioloških faktora. Ovo se podjednako odnosi i na Jevreje i na pripadnike ostalih nacionalnosti i konfesija u državama nastalim raspadom nekadašnje SFRJ, ali i u ostalim zemljama bivšeg "istočnog bloka".

Kako tumačiti judaizam?

Da li bi judaizam trebalo shvatati i tumačiti isključivo kao religiju ili i kao filozofiju, pogled na svet i život, koji, pored verskih postulata, pruža mogućnost i za šire pravno, kulturno, istorijsko, ali i demokrat-

sko poimanje jevrejskog identiteta ili isključuje takvu kompromisnu kombinaciju?

Ako bih pitanje o ovome postavio jevrejskom verniku, njegov odgovor bi otprilike bio formulisan na sledeći način: *Jevrejin ima svoje okvire u kojima jedino može i sme da razmišlja, zaključuje i da se ponaša, a to su verska pravila koja propisuje Tora. To znači da je u obavezi da poštuje i u životu striktno primenjuje božje zapovesti (micvot). Sve ostalo, van toga, Jevreji ne bi smeli da slede i upražnjavaju!*

Prema tome, po vernicima, bar onima koji se smatraju striktnim, ortodoksnim, za pripadnike jevrejskog naroda ne postoji sloboda izbora, nema drugih alternativa, drugačijih pogleda na svet. Drugim rečima, pripadnost jevrejskoj nacionalnosti, jevrejstvu, podrazumeva pripadnost jevrejskoj veri, odnosno između ova dva pojma se jedino može staviti znak jednakosti.

Interesantno je zapaziti da i renomirani francuski enciklopedijski rečnici *Larousse* i *Robert* judaizam tumače kao jevrejsku religiju i ništa više od toga !

Takvim principima, međutim, ne rukovode se pripadnici pretežno ateističkog "krila" jevrejskog naroda, koji u praksi nastoje da izbegavaju bilo kakvo identifikovanje ne samo sa svojom verom, već i sa etnosom kojem, ako ničim drugim, barem genetski, biološki pripadaju. Oni su izabrali put pre svega duhovne asimilacije, nastojeći da se poistovete s nejevrejskim sredinama koje ih okružuju, u manjem broju slučajeva prihvatajući i njihove vere. Koliko su ova nastojanja imala uspeha najbolje je pokazalo vreme Inkvizicije,

Holokausta, a i drugih antisemitskih događanja tokom istorije. Setimo se Hitlerove nacističke ideologije koja nije priznavala ni prekrštenog Jevrejina, sem ukoliko njegovi pradedovi i prabake (tri generacije unazad) već nisu bili preobraćeni u hrišćane! Uprkos tome, i u savremenim uslovima prisutna je tendencija asimilacije, ponegde čak i u zabrinjavajućem postotku.

S druge strane, Jevrejin koji sebe smatra tradicionalnim nacionalistom, tolerantan je i pomirljiv prema Jevrejima koji drugačije misle i deluju. On bi jedino mogao da sugeriše dalje održavanje *status kvo-a*, odnosno da niko unutar jevrejske zajednice ne bi trebalo drugome da nameće svoja verska ili veri suprotna ubeđenja. Po njemu, sve Jevreje treba da povezuju zajednička istorijska, tradicionalna i kulturna obeležja, a ako žive kao manjinski nacionalni entitet u nejevrejskim sredinama, da kao lojalni građani poštuju i sprovode civilne zakone tih sredina. Ono što ovaj profil Jevrejina zagovara jeste da njegove sunarodnjake zapravo mora da povezuje zajednička jevrejska biološka pripadnost, tradicija i kultura, ako ih već ne mogu vezivati zajednička religijsko – halahtička ubeđenja.

Ovo poslednje bi, dakle, predstavljalo model nekog kompromisnog, fleksibilnog, mada tradicionalističkog odnosa koji se ne suprostavlja postojanju i religioznog obeležja Judaizma. Međutim, sasvim je drugo pitanje da li bi taj model mogao biti realno prihvatljiv za sve unutar jevrejske zajednice, bar za neko dogledno vreme!

Svaki od navedenih gledišta nam, dakle, nudi neke svoje poglede, činjenice, ali koji od njih bi tre-

balo da prihvatimo kao objektivnu istinitu, a ne onu "moju" ili "tvoju"? Kako, zapravo, stići do te jedne jedine, prave istine i ko je taj koji je sposoban i merodavan da nam konačno pruži odgovor na pitanje: **da li je judaizam samo religija ili nešto više od toga?** Učeni rabin, filozof, sociolog, možda jevrejski historičar ili, što je do sada bilo nemoguće i nezamislivo, svi oni zajedno? Ili da se, pak, oslonimo na definiciju koju nam nude svetski rečnici?

Imam utisak da će svi oni koji nastoje da tumače jevrejstvo ostati ušančeni na svojim pozicijama, nastavljajući da nude svoje definicije, svoja teorijska, filozofska ili verska razmišljanja i doktrine. Fenomen judaizma, prema tome, i dalje ostaje tema žučnih teoretskih polemika pre svega u visoko – intelektualnim jevrejskim krugovima u svetu i Izraelu.

Imajući sve navedeno u vidu, treba li da nas čudi što u tom spletu zbunjujućih teoretskih pretpostavki, u odsustvu stvarnog, objektivnog odgovora, izvestan broj Jevreja radije se priklanja mističnoj opciji koju nude verski krugovi, po kojoj sve odgovore o životu i smrti ima jedino Bog, a da ih je, po njima, on već dao u Mojsijevom Petoknjižju!

Međutim, ne treba zanemariti ni drugu, sasvim suprotstavljenu opciju koju prihvataju izvesni delovi jevrejskog naroda a koja bi mogla da se formuliše otprilike na sledeći način: "Čemu 'razbijati glavu', briga me za probleme jevrejstva ili bilo koje druge ideologije i verovanja, ako oni neposredno ne utiču na moj materijalni život. Ovo je moj život i proživću ga na način koji samo meni odgovara!"

Bez svake sumnje, na raspolaganju nam je mogućnost da se opredeljujemo da li ćemo prihvatiti i slediti ovaj ili onaj put. No, pre toga, čini mi se, ne bi bilo loše da se od ljudi od uma i znanja čuju ili pročitaju i poneka informacija, mišljenje i o ovom, kao i o nizu drugih pitanja i dilema koje život nameće, a posebno kada su u pitanju Jevreji. Jer, samo putem dobrog, svestranog informisanja moguće je približiti se, možda dobrim delom i shvatiti i dokučiti onu pravu, objektivnu, dakle jedinu istinu.

Jedna činjenica je ipak nepobitna. **Jevrejin u bilo kojoj varijanti uvek ostaje Jevrejin, bez obzira da li on to želeo i voleo da bude ili ne ili pak pokušavao da se distancira od svog porekla.** Ako je to zaista tako onda zašto da ipak ne ispoljava s ponosom dragocenu i bogatu nacionalnu baštinu svojih predaka, staru gotovo četiri hiljade godina i na nove generacije svog roda da ne prenese bar jedan njen deo?

Jesen 2002. godine

POLITIČKI, RELIGIOZNI I OSTALI VERNICI

U poslednje vreme sve češće se upuštam u razmišljanja o nekim značajnijim socijalnim događanjima i pojavama u kojima sam tokom mog dosadašnjeg života učestvovao, bio njihov svedok ili posmatrač. Samo se po sebi razume da razmišljanjem dolazim i do nekih, moguće samo ličnih, dakle iskustvenih, ali ipak interesantnih zaključaka o kojima, čini mi se, vredi raspravljati i dalje meditirati. U stvari, radi se o nekim pojavama i procesima koji su se odvijali u relativno bliskoj prošlosti, ali se i danas ponegde dešavaju u određenim asocijacijama, društvenim ili državnim zajednicama, posebno onima koje su zasnovane i deluju po principu ideološko-političke ili verske opredeljenosti.

Iz grupe socijalnih pojava ove vrste posebno me zaokuplja fenomen motiva privlačenja i regrutovanja ljudi ka određenim ideološkim ili verskim tumačenjima, učenjima i dogmama. Pritom, imam na umu da se na jednoj strani nalaze oni koji ih propovedaju, a na drugoj ljudi koji ih prihvataju svojom voljom, svesno ili nesvesno ili pak voljom ili nametanjem silom onih

prvih, a svi zajedno ih primenjuju ili nastoje da ih pretoče u praksu.

Moja razmišljanja se, dalje, fokusiraju na dva područja: partijsko-stranačku politiku i praktikovanu religiju. Oba karakteriše i čini uporedivim zajedničko im, mada ponekad samo spoljno obeležje – verovanje u istinitost i pravednost njihovih propovedanja ili učenja, ali i nastojanje da ih ostvaruju u društvenoj praksi. Ideolozi, nosioci takvih učenja, nastoje da ih u odgovarajućim (povoljnim) okolnostima nametnu društvenim grupama, pa čak i državnim zajednicama, da ih pretoče u obavezujuće zakone ili, u blažem obliku, u moralne ili verske norme, kako bi bili važeći i za one koji nisu voljni ili spremni da ih prihvate i slede.

Kada govorim o onom prvom, partijsko-političkom području, čini se da ne postoji bolji primer od iskustva komunističke ideologije, naročito one koju su propovedale komunističke partije nekadašnjeg Sovjetskog Saveza, njegovih “satelita” – istočno-evropskih zemalja, bivše Jugoslavije, ali i izvesnog broja drugih partija iz ondašnje evropske “komunističke internacionale”. Uprkos kraha te ideologije krajem osamdesete i početkom devedesete decenije XX veka (koji nije poštedeo ni evrokomunizam), ona i dalje ipak uspeva da nekako preživljava u nekoliko zemalja sveta kao što su Kuba, Severna Koreja ili Vijetnam, a znatno manje u savremenoj Rusiji. Neke manje partije krajnje levice u Latinskoj Americi prihvatile su terorizam kao način borbe za njihove političke ideale koje nazivaju marksističkim. U Kini, najbrojnijoj postojećoj komunističkoj državi, društveni odnosi postaju sve liberalniji, otvo-

reniji na promene i sve su bliži kapitalizmu. A da ne spominjem transformacije koje su nastale u zapadno-evropskom komunističkom pokretu u drugoj polovini XX veka koji je gotovo u potpunosti napustio osnovne marksističke postavke.

Pogledi Marksa i Engelsa a nešto kasnije i Lenjina pre i posle Oktobarske revolucije u Rusiji, postali su dogme, učenja za koje se u jednom delu sveta smatralo da su revolucionarna ne samo zbog propovedanja da se u celom svetu mora pokrenuti “proleterska revolucija”, već i zbog ubeđenja njihovih autora i sledbenika da će se tim putem (revolucijom) postići univerzalna pravda i blagostanje svih stanovnika naše planete. “Od svakoga prema radu, svakome prema potrebi” bila je jedna od brojnih parola koje su magično privlačile milione ljudi, posebno siromašnih i obespravljenih delova ljudske zajednice u prvoj polovini XX veka. Bilo je zaista zanimljivo slušati, čitati i maštati kako će komunistička partija, sa “mudrim” rukovodstvom na čelu, jednog dana izgraditi univerzalno pravedno društvo u kojem će svi imati iste šanse da ostvare pun, srećan život. Neće više biti ratova, gladi, siromaštva, bogatih koji će eksploatisati siromašne. Svi ljudi, bez obzira na versko poreklo, rasu, etničku ili bilo koju drugu pripadnost živeće srećno i zadovoljno u složnim zajednicama. Da li postoji neko na ovoj planeti ko ne bi pozeleo da svoj život proživi u takvom okruženju? Siguran sam da su veoma malobrojni oni koji bi se tome suprotstavili!

Međutim, kada govorimo o tom fenomenu, postoji jedna, po meni veoma bitna stvar koju moramo

imati na umu. Bilo je, naime, neophodno da partijski ideolozi i vođe budu toliko vešti da bi ljude umeli da ubede da su komunistički ideali sasvim ostvarljivi, možda već i u istoj generaciji koja je revolucijom (čitaj: građanskim ratom) i pokrenula te ideje ka realizaciji. Kod veoma mladih ljudi i neukih ili polupismenih a uz to i siromašnih segmenata stanovništva ove i druge ideje komunizma su nalazile daleko plodnije tle nego u obrazovanijim i ekonomski jačim sredinama. No, moramo imati još na umu da se taj proces privlačenja i uvlačenja ljudi u komunističke ili njima slične leve partije lakše i uspješnije ostvarivao u zemljama u kojima kapitalizam još nije bio uhvatio dublje korenje, odnosno u onima koje su jednom nogom još uvek bile u feudalizmu. Bio je to paradoks svoje vrste, jer su Marks i Engels predskazivali da će komunizam proleterskom revolucijom smeniti kapitalizam kada ovaj dostigne najviši stepen svog razvoja. Zato je, valjda, u zemljama koje su krenule putem socijalizma i komunizma posle Drugog svetskog rata, posebno u nekadašnjoj Jugoslaviji i bila lansirana parola koja se, uz pesmu, uzvikivala: *Amerika i Engleska biće zemlja proleterska!* Možda je tada to lepo zvučalo, ali se do danas ipak nije, a verovatno nikada i neće ostvariti!

Ovo me vraća mojoj uvodnoj tezi o verovanju i privrženosti ideologiji koju su sledili oni koji su partijski organizovani, bez obzira na koji način bili privučeni i uvučeni u određenu političku partiju ili stranku. Setio sam se nekada "zagriženih" komunista i šoka koji su doživeli kada su početkom devedesetih godina iznenada ostali bez svoje partijske baze, jer je u ta-

dašnjoj Jugoslaviji bila ukinuta komunistička partija. Mnogi nisu bili u stanju da shvate zbog čega je došlo do te nagle odluke, ali ni da prihvate promene koje su nastajale krajem predhodnog, a pogotovo nove trendove u 21. veku. Pre svega, da su im nekadašnji komunistički ideolozi i moćnici netačnim i kvazi-naučnim informacijama ranije jednostavno "ispirali" mozgove i onesposobljavali ih da razmišljaju svojim glavama kako bi objektivnim razmišljanjem i upoređenjima sami utvrdili koliko je dobrog i korisnog, a pre svega istinitog u onome što im je godinama bilo govoreno i u društvenoj praksi nametano.

Može da bude lepo i korisno za njihov duhovni razvoj kada deca maštaju o nečem što je neostvarljivo. Međutim, kada zreo čovek organizovan u partiju, jednu utopiju, u ovom slučaju o komunizmu, prihvata kao stvarnost bez trunke kritičnosti i želje za spoznajom neke druge, možda bolje opcije, onda on postaje svojevrsan robot, apologet, koji automatski prihvata sve što mu servira "mudro" partijsko rukovodstvo. A ti partijsko-ideološki propovednici upravo su i ulagali najveće moguće napore da njihovi sledbenici (članstvo) ne spoznaju neku drugu istinu sem one koju oni propovedaju. Istorijsko iskustvo pokazuje da su samo na taj način oni uspevali da steknu i održavaju svoje rukovodeće partijske, najčešće i visoko profitabilne pozicije koje su, kao što znamo, postajale i državničke.

I upravo zbog toga nameće se sledeće pitanje: Da li je kod tih propovednika, ali i njihovih vernih sledbenika postojalo stvarno ubeđenje, duboka vera u

istinitost ideologija koje su zastupali i spremnost da ličnim primerom slede proklamovane ideale? Kada su u pitanju takva verovanja, mogu da prihvatim da je postojala izvesna doza iskrenosti, ali samo kod nekih običnih sledbenika koji su izgubili (ili je nisu ni ranije imali) sposobnost kritičkog rasuđivanja delom i zbog dubinskog nepoznavanja suštine prihvaćene ideologije. Međutim, nisam ubeđen da je kod velike većine propovednika, posebno onih vrhunskih, bar sudeći po iskustvu komunističke prošlosti Jugoslavije i nekadašnje Istočne Evrope, postojala njihova iskrena namera i želja da se takve ideje pretoče u pravednu stvarnost, a za dobrobit svih. A ta pravednost je trebalo da započne time što bi se ljudi na najodgovornijim položajima u partiji i državi dobrovoljno odrekli brojnih privilegija koje su uživali (da li ih neki i danas ne uživaju, ali u drugim partijama ili strankama?) i da se, pre svega ekonomski približe svom vernom članstvu koje je slepo verovalo da ovi rade u duhu osnovnih načela komunizma, a za opšte dobro. A ako je takvih i bilo u partijskim (komunističkim) vrhovima, radilo se samo o zanemarljivo malom broju. Kod ostalih je verovanje u ideale bila samo spoljna reakcija, privid kojim se lakše krčio put do vlasti i privilegija.

Uprkos očitoj nepravdi ove vrste, niko se tada nije usuđivao da, recimo, jednom generalnom sekretaru ili predsedniku komunističke partije ili njihovom najužem krugu vernih podanika koji su istovremeno zauzimali i značajne državničke pozicije, ukaže na neodrživost ogromnih privilegija koje su ovi nepravedno uživali, a da taj ne bi rizikovao da bude odstranjen iz

javnog života i izbačen s posla. To odstranjenje je povremeno značilo i fizičku likvidaciju, a ne samo zatočenje na Golom otoku, u sibirskim gulazima ili sličnim posleratnim konc-logorima namenjenim onima koji su drugačije mislili.

Moralo je da dođe do rušenja Berlinskog zida i rasturanja Sovjetskog saveza pa da tek tada mnogi komunistički “vernici” počnu da otvaraju oči i da se bude iz dubokog i decenijama dugog zimskog sna o sreći koju će im jednog dana doneti komunizam. Naravno, nisu svi uspeli da se potpuno (neki i nikako) razbude, da rasprše iluzije i obmane kojima su ih decenijama obasipali oni koji su, sudeći prema nivou njihovog životnog standarda, već bili zakoračili u proklamovani komunizam, u skladu s delom parole koja obećava život “svakome prema potrebi”. Pa, zaboga, zar nije bilo sasvim normalno da prvi u komunizam kroče i oseće njegove slasti upravo ti “zaslužni” rukovodioci a ne ostali smrtnici!?

Buđenje donosi raskid sa snom i suočenje sa stvarnošću. A stvarnost je značila da se mora raskinuti i s verovanjem u ono u šta su se pre toga decenijama zaklinjali. Napuštajući bitku za imaginarni i neostvarljivi komunizam koji su zamislili Marks, Engels i Lenjin, mnogi dezorijentisani bivši komunisti su se priklonili novim partijama, nosiocima ideja čak potpuno suprotnim komunističkim, mada bez pravog ubeđenja i iskrene privrženosti i vere u njihove nove “ljubavi”. Neki su se pak jednostavno priklonili religiji, bežeći od novih političko-partijskih iskušenja.

Ovde neophodno uvodim u igru i religiju, verovanje u Boga (jednog, jer višebožačko verovanje već odavno ne postoji) kao zamenu za sve ostale belosvetske ideologije, učenja i politička verovanja. Prvi i osnovni zahtev bilo koje religije je da njeni poklonici bespogovorno veruju u postojanje Boga i da se njemu podrede. Sve ostalo predstavlja ono što razlikuje vere na ovoj našoj planeti. Religiozni judaizam tumačen po osnovu *Tore* (Starog zaveta) obeležava prastaru jevrejsku veru. Iz nje će kasnije proizaći nove monoteističke religije, hrišćanstvo i islam. U Aziji, posebno na Srednjem i Dalekom istoku će preovladati budizam.

Biti vernik znači poštovati zakone i propise svoje religije i redovno ih praktikovati. Ako to ne čini, pojedinac se ne može smatrati vernikom, bar ne u pravom smislu ove reči. Tradicionalista upražnjava običaje, tradiciju, delom zasnovane na religijskim zakonima. Onaj koji veru ne praktikuje i potpuno odbacuje, nazivamo ateistom ili naprosto bezbožnikom. Međutim, i ove dve poslednje kategorije ne mogu negirati da pripadaju jednoj od opštih kategorija ljudskih skupina religijski ipak obeleženih, a koje se nazivaju jevrejstvo, hrišćanstvo, islam ili budizam.

Biti partijski "vernik" takođe znači prihvatanje i poštovanje pravila koja regulišu funkcionisanje neke političke organizacije (program, statut). Član partije je na ovaj ili onaj način došao do apsolutnog ubeđenja da su politika i program njegove partije jedino dobri i ispravni. Aktivni članovi jedne partijske organizacije (ne samo komunističke) moraju striktno da sprovedu odluke donete od strane većine njenih članova ili

izabраниh predstavnika (komiteta i sl.). Suprostavljajne odlukama ili njihovo neizvršenje disciplinski se kažnjavaju, a u krajnjem slučaju dolazi i do isključenja iz članstva. Jednom doneta odluka ne trpi kritike članstva ili zahtev da se ona poništi ili izmeni, a ako su (u veoma izuzetnim prilikama) kritike prihvatljive, predstoje dugotrajne i komplikovane procedure oko njihovih revizija. Partijska disciplina, dakle, mora da se poštuje.

Iz svega što je gore navedeno moglo bi da se zaključi sledeće: U osnovi, ne postoji neka velika razlika između pripadnika ili sledbenika političke partije (narocito komunističke) i poklonika religije. U oba slučaja radi se o poslušnim vernicima, odanim (mada ponekad ne potpuno ubeđenim) idejama koje su prihvatili. Ni jedni ni drugi nisu otvoreni ka nekim drugačijim ideologijama ili religijama, već se isključivo kreću u svom svetu vizija i ideala u koje samo oni veruju. To, opet, ne znači da ne nastoje da svoja verovanja prenesu i na druge kako bi proširili krug svojih poklonika i sledbenika.

Uz ovaj, moguće je formulisati i još jedan zaključak. Strogo poštovanje partijske discipline kao i redovno praktikovanje vere prilično odudaraju od savremenog shvatanja demokratije koja, između ostalog (bar u današnje vreme), podrazumeva slobodu ispoljavanja vlastitog i uvažavanje drugačijih mišljenja, traženje najoptimalnijih rešenja u cilju poboljšanja kvaliteta života ljudi, neprihvatanje silom nametnutih ideologija i vladavina koje su protiv volje i interesa naroda itd. Istini za volju i demokratija zahteva poštovanje

reda i zakona, kako se ona ne bi pretvorila u anarhiju i sveopšti haos. Međutim, demokratija je uvek otvorena prema pozitivnim promenama, trendovima koji mogu da unaprede i poboljšaju njenu kvalitativnu strukturu, a za dobrobit čoveka. Većina nedemokratskih političkih partija, ali i sve vere nisu suštinski spremne za takva otvaranja, jer bi time dovele u pitanje svoj *raison d'être*!

Navedena ograničenja i disciplina se, dakle, praktikuju u partijskim organizacijama (apostrofirao sam primer komunističke), ali i kada su u pitanju vernici koji se, organizovani u svojim svetilištima, pod nadzorom sveštenih lica ali i u javnom životu strogo podređuju religijskim propisima proizašlim iz božjih zapovesti. U oba ova područja predpostavlja se da je najznačajniji motiv udruživanja ipak **vera** u ono što se propoveda i praktikuje. No, vera i verovanje prisutni su i u mnogim drugim oblastima ljudskog života. Na primer, verujemo da će se neki naši planovi ostvariti, da ćemo uspeti, verujemo u budućnost, ljubav, verujemo prijateljima, roditeljima, porodici, nekom trgovcu (da je pošten), ali i fudbalskom ili košarkaškom timu za koji navijamo (da će, na primer, biti prvi, najbolji i sl.). Mnogo toga verujemo u životu, čak i u sam život. I reč optimizam ponekad može da znači verovanje!

Sve u svemu, dakle, gore spomenuto nas neminovno navodi na opšti zaključak da ne postoji ljudsko biće, čak ni dete čim započne da razmišlja, a da ne veruje u nešto. Čovek bez ikakvog verovanja ne može da ima bilo kakav motiv, cilj da proživi svoj ljudski vek, bar ne kao normalno ljudsko biće.

I upravo zbog toga ne bismo smeli da budemo preterano kritični prema verniku ove ili one vrste zbog toga što on u svojoj veri (verovanju) nalazi smisao života. U stvari, svi bismo trebali i morali da verujemo u nešto. Naravno, kada je u pitanju tolerancija ove vrste, prihvatljiva je samo ako nečije verovanje ne ometa ili ne ukida verovanje drugih, ako ne vodi ekstremnom radikalizmu koji je poguban za neistomišljenike.

Ako snagom argumenata nismo u stanju da ubedimo druge u pravednost naših verovanja, onda bismo morali da budemo spremni za koegzistenciju s onima koji imaju drukčije poglede i verovanja, pod uslovom da nam ni oni ne nameću svoje. Nažalost, ovo gotovo idealno stanje u međuljudskim odnosima, bar za dogledno vreme ostaje nedostižno čak i u ekonomski i kulturno razvijenijim zemljama, a kamo li u daleko brojnijim manje razvijenim krajevima sveta. Ostaje nam ipak da se nadamo da će nove generacije ljudskog roda jednog dana možda ipak uspeti da ostvare ove težnje i ciljeve.

Decembar 2004. godine

BUDIMO LJUDI

Tokom mog dosadašnjeg života imao sam priliku da širom sveta upoznam brojne pripadnike raznih rasa, nacionalnosti, verovanja i kultura. Svi oni žive na svoj način, sa svojim pogledima na svet i principima koji ih vode kroz život. Ustvari, svaki čovek i jeste svet za sebe zbog čega se ljudi i razlikuje jedni od drugih. Čak i blizanci, iako po spoljnom izgledu slični do te mere da ih ponekad teško možemo da razaznamo, ipak nemaju potpuno isti karakter, ponašanje, želje i opredeljenja u njihovim životima. Sudeći prema odnosu ljudi prema životu, čini mi se da bismo ih sve ipak mogli svrstati u tri kategorije. Jedna ljudska skupina zasniva i gradi svoj život prevashodno na njegovim duhovno-psihičkim vrednostima, druga pak prihvata isključivo materijalističku stranu života, dok treća nastoji da, koristeći se izvesnim obeležjima prve dve grupe, stvori neku kompromisnu životnu mešavinu.

Ako krenemo od onih kojima je prevashodno ili možda jedino opredeljenje materijalni život u njegovom najširem, ali i konkretnom poimanju, onda dola-

zimo do zaključka da pojedince iz te kategorije gotovo isključivo zanima rešavanje njihovog biološkog opstajanja. Drugim rečima, oni nastoje da sebi a potom i svojoj užoj porodici i potomcima obezbede "hleb u usta i krov nad glavom", a možda i još nešto više od toga. Zar primer sela, jedne od osnovnih a prastarih ljudskih skupina to ubedljivo ne potvrđuje? Seljak za sebe i svoje obezbeđuje hranu i taj nužni "krov nad glavom", eksploatišući prirodu i koristeći njene proizvode, biljne ili životinjske provenijencije. Takav čovek u osnovi ne oseća nužnu potrebu za nekom "nadgradnjom", recimo za kulturom, umetnosti, filozofijom, politikom. Religiju najčešće prihvata "na slepo", iz neznanja ili straha pred nepoznatim. Istini za volju, takvi primeri postoje i u drugim ekonomskim sferama, ali su posebno prisutni na području osnovne materijalne proizvodnje.

Navodeći primere konkretnih materijalističkih opredeljenja delova ljudske zajednice, namerno sam izostavio filozofska tumačenja klasika materijalističke teorije, jer ona nisu predmet ovog razmišljanja.

Za razliku od ovih, jedna druga grupa ljudi zasniva svoj život na duhovnim vrednostima koje prevladaju nad onim materijalističkim, čisto ekzistencijalnim. Kod njih se pojavljuje novi elemenat a to je verovanje da se određeni oblik ljudskog života (duša) nastavlja i posle fizičke smrti. Samo se po sebi razume da za ovu grupaciju religija i njena učenja i moralne postavke igraju presudnu ulogu u životu. Pa ipak, i njeni pripadnici moraju da se koriste prirodom da bi se hranili, oblačili i štitili od nepogoda ili bolesti,

jednom reći, da bi preživeli. Na osnovu toga bi se dalo zaključiti da je ova kategorija u ozbiljnoj kontradikciji sa svojim osnovnim pogledima i praksom, jer je i ona primorana da, uz spiritualni, neminovno vodi i materijalistički život.

Međutim, religijska učenja su se pobrinula da te stvari objasne tako da je sve što čovek čini ili ne čini upravljano "odozgo", po božjoj volji i zapovestima, što podrazumeva i korišćenje proizvoda materijalnog života, a ne kao što ih "materijalisti" pripisuju isključivo čoveku, prirodnim zakonima i nauci. Tačno je da tri monoteističke religije (judaizam, hrišćanstvo i islam) nemaju identična verovanja i učenja, mada međusobno imaju izvesnih sličnosti ili dodirnih tačaka, Ipak, mnogo je više razlika među njima i one su ih tokom istorije dovodile do brojnih konfliktnih situacija, čak i međusobnih ratova vođenih tokom istorije ili se i danas žele da vode "u ime Boga ili Alaha"!

I na kraju, da ne zaboravimo onu treću a veoma brojnu grupaciju ljudskog roda koja nastoji da delimičnim prihvatanjem gore pomenutih principa jednih i drugih stvori neki kompromis, sledeći svojevrtni "srednji" životni put. Malo jednog i malo drugogog i svi bi trebalo da budu zadovoljni i srećni! Ubeđeni pripadnici prve dve grupe, naročito njihovi ekstremni delovi, naravno, ne mogu da se s time saglase, da prihvate izvesna kompromisna rešenja.

Dok razmišljam o ovoj širokoj i neiscrpoj temi, sve više dolazim do zaključka da mi je ipak najbliža ova poslednja, "kompromisna" kategorija ljudi. Izvesno je da sam još mnogo ranije kao mladić a i kasnije

kao zreo i porodični čovek u osnovi bio protiv ekstremnosti bilo koje vrste, ali i protiv "trulih" kompromisa. Međutim, život nas ponekad dovodi u situacije koje nas prisiljavaju da prekršimo moralne principe u koje smo se kleli u naivnom, mladenačkom zanosu. Setimo se kako smo, na primer, znali da lažemo prvo roditeljima, pa kasnije učiteljima i profesorima. Svi su nas oni učili da ne smemo lagati, varati, prepisivati tuđe zadatke, podvaljivati drugima, krasti, ubijati ili služiti se drugim zlim sredstvima kako bi pod svaku cenu ostvarili svoje zamisli, želje, različite nagone, pa i materijalne potrebe, a na štetu drugih ljudi.

Nisam nikakav izuzetak ako kažem da sam se u životu, sem onih "korisnih", ustvari najčešće nebitnih laži u detinjstvu a mnogo ređe u odraslom dobu, uglavnom pridržavao naučenih moralnih principa. Za to mi čak nije bilo neophodno versko vaspitanje i bogobojažno, striktno pridržavanje principa moje religije. Moguće da je porodično vaspitanje tome najviše doprinelo. Tek mnogo kasnije ću da spoznam i shvatim da su navedene i neke druge moralne, građanske norme (ne ubijati, krasti ili varati i sl.) ustvari predhodno već bile formulisane u prvoj monoteističkoj religiji, počev od deset božjih zapovesti, pa do nekih od 613 obaveza koje je Jevrejima propisala njihova vera.

I ja sam služio vojni rok, ali na moju sreću u mirnim vremenima. No, koliko je mladića moralo da vojuje razne ratove koji su možda bili protivni njihovim moralnim principima. Međutim, po naređenju pretpostavljenih ili u samoodbrani, vojnici moraju da ubijaju druga ljudska bića, možda vere i nacionalnosti

ili moralnih principa sličnih njihovima, ali koji su se nalazili u neprijateljskim redovima. Tada se zaboravljaju i verska učenja i sva moralna ubedeња i stupa na scenu gola biološka borba za preživljavanje, fizički opstanak. Da li su u takvim situacijama svi ljudi vođeni isključivo tim iskonskim instinktom preživljavanja i samoodržanja? Izgleda da to nije uvek tako!

Na primer, ekstremisti raznih nagona i ubedeња ne misle uvek na taj način kada je u pitanju život i smrt. Da li ima nekih bitnih razlika u zanesenjaštvu ekstremnih rodoljubaca – patriota, ultra-nacionalista, “zadojenih” partijskih aktivista u odnosu na verske militantne fanatike? Odgovor zavisi od toga kome biste postavili takvo pitanje. Ideolozi svakog od nabrojanih slojeva (a možda i još nekih koje nisam naveo) bilo kog društva braniće odlučno svoje poglede, koncepcije i opredeljenja.

Mnogo je primera iz dalje i bliže istorije, a i iz nekih savremenih događanja u svetu koji mogu da nas podsete na ekstremne ideologije i akcije koje su se uvek rukovodile onom dobro poznatom makijavelijskom postavkom da cilj opravdava sredstva. Čak i nije neophodno nabrajati brojne primere. Setimo se samo anarhista carske Rusije, a kasnije i onih s balkanskih prostora. Na primer, atentat srpskog nacionaliste Gavrila Principa na austrougarskog princa Ferdinanda u Sarajevu, ubistvo kralja Aleksandra u Marseju, poslanika Stjepana Radića u Beogradu uoči Drugog svetskog rata, nacistička divljačka umorsta i spaljivanje Jevreja u krematorijumima s ciljem da ostvare “konačno rešenje”, odnosno zatiranje traga tom prastarom narodu.

Podsetimo se iz tog perioda klanja i ubijanja “za kralja i otadžbinu”, pogibije ili pogubljenja brojnih partizanskih boraca koji su umirali kličući: “živeo Staljin i komunistička partija”, japanskih kamikaza i još brojnih drugih primera iz Drugog svetskog rata. Svi su se oni smatrali patriotama, ubeđenim borcima za nešto što im je izgledalo pravedno, dobro i korisno, dakle potpuno u skladu s njihovim vizijama i ideologijama. Za te ideale smatrali su da je vredelo ubijati ili žrtvovati svoje živote.

Ništa manje brojni nisu primeri iz savremene svetske istorije: Atentat na američkog predsednika Džona Kenedija, izraelskog predsednika Rabina, pa ubilačke akcije naoružanih grupa u nekim zemljama Latinske Amerike, Dalekog istoka (Kašmir, Indonezija, Filipini, “crveni Kmeri” u Kambodži), a u novije vreme ekstremnih Talibana u Avganistanu i još uvek neporaženog pokreta Al-Kaida. Svi su oni bili ubeđeni ili su i danas uvereni da vode pravednu religiozno-nacionalnu borbu. I samoubilačke terorističke napade palestinskih pripadnika organizacija Hamas, Islamski džihad, tako-zvane Al-Aksa brigade i libanskog Hezbolaha na izraelsko civilno stanovništvo ili krvoprolića u Iraku nakon svrgnuća predsednika Sadama Huseina, njihovi šefovi i izvršioци smatraju pravednim činom, patriotskom oslobodilačkom borbom u ime Alaha! Oni smatraju da je uzvišenije i vrednije ginuti za te ciljeve nego živeti i na ovom svetu tražiti neka druga, manje radikalna rešenja.

Međutim, deo sveta u kojem su demokratske vrednosti već odavno postale sastavni deo i smisao

života ne želi da prihvati takve nasilničke metode menjanja sveta u ime lažnih idela ili pogrešnih, ekstremnih tumačenja verskih ili nacionalističkih učenja i postulata.

I upravo zbog navedenih kontrastnih a po ljudski život razornih postavki, ali i pokušaja njihovog nametanja bez obzira na cenu koja je „plaćena” masovnim oduzimanjem života bezbrojnih nevinih ljudskih bića samo zbog toga što je neko različite vere, rase ili nacionalnosti, nastojao sam, a to s posebnim ubeđenjem činim u ovom svom poodmaklom životnom dobu, da se klonim takvih ekstremnih militantnih pozicija. Prigrlio sam jednu, po meni uravnoteženiju filozofiju po kojoj bi čovek trebalo da istovremeno ceni i poštuje prave, iskrene vrednosti bilo koje religije i tradicije, ali i one pozitivne u domenu materijalnih dostignuća i stremljenja, shvatajući ih sve skupa neophodnim za harmoničan i pun život ljudskog roda. Pa, zar *homo sapiensu* nije podaren um da bi živeo životom mislećeg čoveka, a ne instinktom nerazumne životinje? I upravo radi toga bih želeo da svim sugrađanima ove naše planete i ja uputim sledeću poruku:

Ljudi, narodi, ako već ne možete da se volite, nastojte barem da se međusobno tolerišete, da poštujuete životna ubeđenja svih. Ako verujete da je Bog stvorio čoveka po svom liku, onda održavajte i negujte takvu sliku, svako na svoj način. No, nemojte uništavati one koji o tome imaju drugačije vizije i zamisli, ma koliko se one razlikovale od vaših!

Mart 2005. godine

O LEPOTI ŽIVLJENJA I NJEGOVOJ ZAŠTITI

Da li smo srećni i zadovoljni što smo živi i da li želimo da nam život što duže potraje? Mnogi ljudi će se upitati čemu ta pitanja kad je odgovor sasvim jasno i nedosmisleno potvrđan. U osnovi, mogao bih da se u tom pogledu s njima saglasim. Međutim, ne retko od nekih ostarelih osoba a da ne spomenem one koje su teško obolele, ipak možemo da čujemo otprilike sledeće reči: *"Dosta mi je ovog života, hoću da umrem!"* Tada moramo da se upitamo da li te osobe zaista misle kao što govore i da li stvarno žele da nestanu s ovog sveta, bez obzira da li veruju da će se na taj način preseliti u neki drugi, svet duša ili pak uroniti u nepovratni mrak smrti.

Rađanje i život čoveka i svih ostalih živa bića i njihov kraći ili duži opstanak, preživljavanje na planeti zemlji kroz borbu s prirodom ili prilagođavanjem njoj, sve to predstavlja jednu veličanstvenu kosmičku dramu. Ona traje od kad su na zemlji bili stvoreni uslovi za život. Za one koji veruju u božje stvaranje

ove naše planete i života na njoj, sve je počelo pre nekoliko hiljada godina, bar sudeći po kalendaru prastare monoteističke jevrejske religije, dok nauka tvrdi da je život na zemlji započeo pre više miliona godina, a da su čovekolika bića nastala pre nekoliko desetina, možda i stotine milenijuma! No, bez obzira šta neko u tom pogledu misli i tvrdi, ostaje nepobitna istina da je prosečni životni vek čoveka samo jedan tren u kosmičkom smislu računanja vremena. No, i u tom trenu koji zovemo ljudski vek, misleći čovek je tokom dosadašnje istorije stvorio a i dalje stvara daleko više od golog vlastitog preživljavanja i reprodukovanja, odnosno stvaranja potomstva.

Šta omogućava i motiviše čoveka, za razliku od ostalih živih bića, da stalno izmišlja i stvara nešto novo u borbi za svoj opstanak? Zašto se ne zadovoljava samo prostim utoljavanjem potreba za hranom i zaštitom od hladnoće ili vrućina, koristeći neposredno sirovu prirodu, kao što to čine, recimo, vuk, medved, ptica ili bilo koja druga životinja? Pa, naravno, znamo odgovor: čovek poseduje mozak kojim je sposoban da razmišlja i odlučuje. Uz to, on je putem nervnog sistema u perfektnoj koordinaciji s čulima i organima u ljudskom telu!

I, tako, na zemlji već generacijama postoje gotovo idealna živa bića koja se zovu ljudi. Ja, vi i svi mi pripadamo ljudskom rodu, toj savršenoj vrsti na našoj planeti i radi toga bi trebalo da budemo izuzetno ponosni. A s obzirom da su pripadnici tog roda tako pametna i razumna bića, trebalo bi očekivati da se međusobno cene, poštuju i pomažu, kako bi bili što

uspešniji u borbi za preživljavanje ne samo vlastitih porodica, naročito svojih potomaka, već i širih društvenih zajednica u kojima žive, pa čak i svih ljudi na svetu, što znači cele ljudske vrste! Nažalost, to se do sada nije dogodilo a ko zna da li će se i desiti u nekoj doglednoj budućnosti. Sasvim sigurno ne u mojoj, ali ni u generaciji moje dece! Tokom istorije ljudske zajednice bilo je mnogo ratova istrebljenja po osnovu plemenske, religijske, nacionalne, regionalne i još nekih drugih razlika i podela među ljudima, ali se taj trend, bez obzira na proklamovane motive i ciljeve, nažalost, i dalje nastavlja.

Kad obolimo a naročito od neke ozbiljne bolesti, ne samo da želimo, već činimo sve što je u našoj moći kako bismo, uz lekarsku pomoć i odgovarajuće lekove, što pre ozdravili. Posle ozdravljenja, život nam postaje još miliji i lepši. Samo onima kojima je bolest prouzrokovala duboke traume, depresije ili nepovratno teške fizičke i psihičke smetnje, a koji izjavljuju da im je dosta života, može da se veruje da tako iskreno misle i osećaju.

Ili, posmatrajmo posledice velikih prirodnih katastrofa, zemljotresa, poplava, tsunamija, erupcija vulkana, požara velikih razmera. U tim prilikama mnogi ljudi smrtno stradaju i nastaju velike materijalne štete. Pa ipak, preživeli članovi obitelji nastavljaju da žive, nastoje da obnove uništena materijalna dobra, nastavljaju da se bore za preživljavanje, možda i da se vrate u materijalno stanje koje je predhodilo prirodnoj katastrofi. Na kraju, čovek postaje svestan da mrtve više ne može da vrati u život, a da živi mora-

ju da nastave da žive. Taj optimizam, motiv i želja da život mora da pobedi, da se obnovi i nastavi, je jedna veličanstvena osobina koju poseduje samo ljudski rod, jer kod životinje postoji samo nesvesni nagon za održanjem golog života.

I u svoj toj veličanstvenosti ljudskog uma, razuma i sposobnosti cenjenja života, nailazimo na zbu-njujuću istorijsku istinu da se ljudi međusobno, često i krajnje nemilosrdno uništavaju, ubijaju, kako bi druge lišili prava na život, a preko njihovih leševa sebi obezbedili bolji i lepši život. *Homo homini lupus!* Religije su nastojale i danas nastoje da uvedu neki red u odnose među ljudima na taj način što su tumačile da iznad ljudi postoje i upravljaju njihovim sudbinama vanzemaljska svemoćna stvorenja. Nekada davno se verovalo da postoji više božanstava, ali današnja verska učenja su monoteistička. Strah od božanske kazne je delove nekih društvenih skupina povremeno sprečavao da se međusobno uništavaju ili je bar donekle smanjivao takve rizike. Međutim, to nikada nije postala univerzalna kočnica za ispoljavanje takvih ili sličnih negativnih instinkata kod ljudi. Pored ovih, stvoreni su i civilni zakoni koji u državnim zajednicama (pod uslovom da ih zaista poštuju) štite interese ljudi pa i njihove živote i oni su po pravilu efikasniji od verskih zakona. Mnogo manje se, pak, poštuju međunarodni sporazumi i druge pravne regulative u odnosima među državama, narodima i drugim ljudskim zajednicama. Njihovo kršenje i nepridržavanje, ali i nepri-stupanje njima, dovodilo je do brojnih ratnih sukoba,

što su svojim životima plaćali milioni nevinih ljudi, ali i oni koje su silom terali da ubijaju druge.

Ratovi nikada nisu cenili ljudski život. Naprotiv, vođeni su da bi se ubijanjem i silom oni drugi naterali na poslušnost i pokornost. Razume se da ratovanje zbog odbrane od napadača ne spada u navedenu kategoriju, ali ipak pretpostavlja ubijanje ljudi sa druge, napadačke strane. Znači, ubijam da ne budem ubijen! A ljudi, ljudska vrsta na ovoj našoj planeti masovno umiru na ovaj način ili zbog posledica ratovanja (nemaština, glad, epidemije i sl.). Ubijanja, masovna uništavanja, genocidi su proizvodi ljudskog uma, ponekad bolesno-zloбноg kao što je bio Hitlerov, ali često i proizvod nezasiťljivih ambicija i stremljenja svetovnih ili vojnih velikana ka ekonomskoj i civilizacijskoj dominaciji svetom ili njegovim delovima.

Imajući u vidu ovu mračnu stranu života i međusobnih odnosa ljudi tokom cele dosadašnje istorije ljudskog roda, moramo se s pravom upitati da li postoje šanse da jednog dana svi ljudi shvate da treba da cene, brane i održavaju živote drugih pripadnika njihove vrste, na isti način kao što čine sa svojim vlastitim? Jedan odgovor bi mogao biti blizak istini a taj je da će verovatno morati da prođe još najmanje nekoliko generacija pre nego što **gotovo svi ljudi** to možda shvate. Do tada preostaje da se naša i još neke buduće generacije u najvećoj meri angažuju na objašnjavanju i dokazivanju neophodnosti da se što pre eliminišu destruktivna stremljenja i akcije pojedinaca ili ljudskih grupa koje smatraju da uništavanjem drugih predstavlja najbolji put ka promovisanju njihovih

“vrednosti”. Edukativnim metodama, putem objektivnog informisanja, ali i poboljšanjem ekonomskih uslova života u manje razvijenim sredinama moguće je dostići taj cilj.

U današnje vreme takav globalni pokret neki nazivaju pacifizmom jer se radi o protivljenju rešavanja međuljudskih, pre svega međunarodnih problema putem oružanih sukoba. Pacifizam ili mirotvorstvo zastupa ideje njihovog rešavanja mirnim metodama, putem pregovaranja i dogovaranja. Ovo je teoretski zaista lepo zamišljeno, ali u stvarnosti veoma teško ostvarljivo, a evo zašto:

Za dogovaranje bilo koje vrste moraju da postoje najmanje dve pregovaračke strane. Obe, a ne samo jedna, moraju da budu voljne i spremne na izvesne koncesije, odstupanja od svojih prvobitnih maksimalističkih zahteva, ali pre svega da su spremne da rešenje međusobnih konflikata ne iznuđuju silom oružja. Oni koji prate ili su na određeni način uključeni u takva dogovaranja a smatraju se mirotvorcima, moraju da budu dobro upoznati s motivima, razlozima i socijalnom pozadinom koji su uzrokovali nastali konflikt. Drugim rečima, oni moraju biti krajnje objektivni arbitri u sporu. Jer, kao što je bio čest slučaj u međunarodnoj praksi, nije prihvatljivo da takvi “mirotvorci” automatski brane stranu slabijeg u oružanom ili sukobu neke druge vrste, čak i ako ga je ovaj na neki način provocirao, možda i započeo, a kasnije u njemu postao gubitnička strana. A pogotovo ne bi smeli da budu pristrasni u korist jačih i moćnijih u sukobu, posebno ako su ga ovi izazvali i pokrenuli iz osvajačkih

ili genocidnih razloga. No, sve te motive i razloge bi trebalo utvrditi pre nego što dođe do sukoba strana u konfliktu i učiniti maksimalne napore da one već tada shvate da nemaju ni moralno ni zakonsko, a niti bilo koje drugo pravo da ugroze egzistenciju drugih.

U vezi s tim, decenijama se u svetu smatralo da su Ujedinjene nacije najbolje mesto za arbitriranje u međunarodnim sporovima. Ova svetska organizacija je i stvorena odmah posle završetka Drugog svetskog rata da bi sve buduće konflikte između država i naroda rešavala mirnim putem i time izbegla nove ratove, ubijanja i razaranja koja oni donose. Uprkos u osnovi dobrih deklarativnih namera i želja, UN nije uspela, a naročito u predhodne dve-tri decenije, ne samo da spreči, već i da potpuno zaustavi oružane sukobe, masovna ubijanja i genocide širom naše planete. Brojni su bili primeri pristrasnosti UN i njenog Saveta bezbednosti u donošenju nepravednih i neobjektivnih deklaracija i odluka. Razlog tome pre svega leži u činjenici da su se u okviru UN pojedine zemlje ili regioni grupisali u svojevrzne blokove po osnovu geografsko-etičkih, ekonomskih, ideoloških ili religioznih pripadnosti. Prilikom izglasavanja odluka ili rezolucija UN, predstavnici tako grupisanih zemalja glasaju u skladu s njihovim viđenjima i procenama situacija, ali uvek u njihovu korist, a na štetu onih koji ne dele njihova mišljenja, pa makar ovi poslednji bili u pravu po svim mogućim kriterijumima međunarodnog, ali i etičkog prava. Tako na primer, veoma brojna grupa arapskih i muslimanskih zemalja, uz dodatak većine zemalja iz takozvanog nesvrstanog pokreta, do sada nikada nisu

glasali u prilog neke rezolucije u korist Izraela, već samo za one koje su bile protiv te bliskoistočne države. Zbog brojnosti i homogenosti grupe uvek su lako bile izglasavane sve rezolucije protiv Izraela! I rezolucije UN u vezi sa situacijama nastalim u vreme i posle raspada nekadašnje Jugoslavije (SFRJ), nisu u potpunosti bile odraz objektivnosti i pravičnosti. Slično se dešava kada su u pitanju odnosi između ekonomski razvijenih i nerazvijenih zemalja i regiona.

Sve u svemu, onaj pravi, univerzalni i objektivni pacifizam, stvarna spremnost da se globalno sačuva mir i zaštite ljudski životi još uvek ne postoji, uprkos brojnih teorijskih deklaracija o neophodnosti poštovanja i zaštite prava pripadnika ljudskog roda na ovoj našoj planeti. Bez obzira što objektivno ne postoji mogućnost da se ovaj globalni problem reši u neko dogledno vreme (sem ako ga predhodno ne reši sam Bog!), nama, običnim ljudskim smrtnicima na zemlji jedino preostaje da živimo dok živimo, sa svim našim vrlinama i manama i da se radujemo svakom sledećem danu našeg postojanja na ovom svetu. I uz to, da imamo u vidu i u praksi primenjujemo bar neke od osnovnih božjih zapovesti, kao što su: ne ubij, ne krađi, poštuju bližnjeg svoga, svoje roditelje i sl., bez obzira da li se radilo o vernicima(svih vera) ili onima koji to nisu.

Proleće 2005. godine

JERUSALIMSKA SMOKVA

O d kako sam kao imigrant (*ole hadaš*) došelio u jerusalimsku četvrt Stari Katamon, gotovo svakodnevno odlazim u kupovinu ili jednostavno prošetam ulicom Pjer Kenig, koja od raskrsnice s još tri ulice vodi ka Talpiotu, poznatom trgovačko-industrijskom centru grada. Zgrada u kojoj stanujem nalazi se samo dvadesetak metara od tog raskršća. U tome ne bi bilo ništa neobično, da me jedno staro i veoma razgranato smokvino stablo koje natkriljuje gotovo celu širinu trotoara a ispod čijih grana obavezno prolazim, spontano ne navodi na razmišljanje o sudbini, životu i njegovoj hirovotosti i prolaznosti. Verovatno se pitate zašto baš to stablo da bude povod i razlog mojim mislima o životu i šta nam on donosi i odnosi? Možda ste u pravu, jer postoje i drugi, brojni povodi za takva razmišljanja. No, meni je dovoljno da prođem ispod krošnje smokvinog stabla i da mi misli već krenu u tom pravcu. U periodu kada plodovi sazrevaju i postaju slatki i sočni, ove misli me ipak ne sprečavaju da u tim prilikama uberem nekoliko smokava i u slast ih pojedem. A sve to potraje samo nekoliko minuta!

Početak je meseca juna i grane moje smokve su bile prepune mladih plodova veličine nokta. Na već letnjoj vrućini ovog područja smokve bi trebalo da postanu zrele za još oko mesec dana. Zamišljam berićetnu berbu vlasnika ove razgranate smokve ako svi plodovi dožive punu zrelost. Ali, avaj, zbog ovogodišnje suše ili nekog drugog razloga, do tog cilja stići će možda jedva oko polovine ovih medenih plodova. Ostali, koji su u periodu mog posmatranja izgledali manje zeleni i zdravi, sigurno neće dugo opstati.

Već narednih nedelju ili dve dana moje crne slutnje su se obistinile. Bolesni, a mladi plodovi su se nepovratno sušili i ubrzano opadali. S tugom sam počeo da razmišljam o njihovoj sudbini, upoređujući je s ljudskom. Zašto su jedni plodovi i to na istoj grani ili čak grančici prirodno otporniji i zato će doživeti zrelost, a drugi se suše i padaju s grane? Upitao sam jednom prilikom agronoma-voćara da li za takve slučajeve ima neko valjano objašnjenje i da li možda postoji neki spasonosni lek, tražeći njegov odgovor bez uopštenih, teoretskih razglabanja o slučaju. Setih se da sam nekad i sam sadio i negovao voćke, naročito kajsije u vlastitoj bašti u predgrađu Beograda. Neka sadnica bi se primila a poneka bi se posle samo nekoliko meseci potpuno isušila. Dešavalo se da neka voćka daje plodove godinu ili dve, ali narednog proleća počne da se neobjašnjivo suši i na kraju umire. Stručnjaci mi tada nisu mogli da daju naučno objašnjenje i valjani savet, već bi samo rekli: "dešava se to!". Lek za bolest nisu imali, a jedino su mogli da mi predlože

obilnije zalivanje vodom i primenu veštačkog đubriva, što nije pomagalo bolesnoj voćki osuđenoj na smrt!

I, tako, prolazeći ispod moje smokve u gradu Jerusalimu, posmatram zelene, male plodove kako opadaju, a što je vreme više odmicalo, trotoar je postajao sve prekriveniji već zgaženim ili tek opalim nedoraslim plodovima. Svaki put dok posmatram ovu pojavu, uobičajenu i za mnoge druge vrste biljaka koje daju plodove, ne mogu a da je ne uporedim sa životom i sudbinom čoveka. I ljudi se rađaju iz semena, rastu, mnogi i odrastu, dočekaju i duboku starost. Međutim, svi su oni, baš kao i biljke i životinje, osuđeni da umru, da fizički nestanu s ovog sveta, neki kao veoma mladi, neki kao stariji ili u poodmaklom životnom dobu. Kad saznamo da je stara osoba umrla (da li uopšte znamo koja životna dob zaista predstavlja donju granicu prave starosti?), kažemo: "Bar je proživio svoj vek i dočekao starost!" Ako se radi o nekom našem bližnjem, recimo starom roditelju, tada se veoma rastužimo, ali previše ne očajavamo, jer smo svesni da je on stigao na kraj svog dugog životnog puta.

Međutim, kad saznamo da je život izgubilo neko dete ili mladi čovek, svi smo tužni, deprimirani i zato pitanje "zašto baš on, tako mlad, a ne neka druga, stara osoba?", ostaje bez odgovora. U redu, lekari će u slučaju teške bolesti objasniti da bolesniku nije bilo leka. No, medicina ne može da odgovori zašto se baš on, a ne neko drugi smrtno razboleo. Upravo kao što ni agronom-voćar nije u stanju da mi objasni zašto su baš ti mladi plodovi jerusalimske smokve, a ne neki drugi, opali i time bili osuđeni da propadnu, umru!

Nezavisno od nauke i njenih postavki ipak se na nekoj drugoj strani mogu naći izvesna objašnjenja i odgovori za uzroke i posledice ovih i svih drugih fenomena života i smrti, mada oni neće svakoga da zadovolje. Pogodili ste! Vera će nam ponuditi svoje odgovore koji počinju i završavaju otprilike sledećim rečima: "Bog je stvorio zemlju i sve živo na njoj, biljke, životinje i čoveka i on upravlja njihovim sudbinama, određuje koliko dugo će neko ili nešto da živi na ovom svetu i da li će mu i gde možda biti mesto na 'onom' svetu!" Ovo objašnjenje nudi i najstarija monoteistička a moja, jevrejska religija. Onaj koji čvrsto veruje u istinitost te postavke s mnogo manje emocija i dramatike nego "nevernik" prihvata odlazak s ovog sveta svojih najbližih i najdražih, bilo u njihovom mlađem ili starijem dobu života. On kaže: "Bog dao – Bog uzeo" i zato čovek ne može ništa da učini da bi izmenio tok sudbine ili, tačnije, da promeni Njegovu odluku.

A onima koji u to ne veruju ostaje da potraže druge uzroke, materijalne ili duhovne prirode, što ipak ne može uvek da pomogne ni teško obolelima i umirućima, a ni njihovim najbližima koji bi želeli da ih spasu od smrti, a sebe od tuge i bola za izgubljenima. Medicina i lekovi mogu da pomognu da se ljudski život produži kada se radi o izvesnim bolestima ili opasnim telesnim povredama, ali ne uvek i u svim slučajevima. Stara izreka kaže "dok ima veka, ima i leka", ali je i ona neodređena, jer ne objašnjava koliko zapravo traje taj "vek"!

Što se mene tiče, spreman sam da prihvatim delove navedenih, ali i nekih drugih mišljenja, pretpo-

stavki i tumačenja. Uprkos svemu tome ipak ostajem silno rastužen kada svakodnevno posmatram kako mladi plodovi moje jerusalimske smokve nemoćno padaju i umiru, baš kao i brojni mladi pripadnici mog, ljudskog roda koji iz raznovrsnih razloga nemaju priliku da prođu dugom stazom ovozemaljskog života kako bi osetili sve njegove lepote, ali, moguće i neke njegove loše strane. Bilo da o životu i smrti odlučuje neko svemoćno, a vanzemaljsko biće, Bog ili nešto što zovemo sudbinom ili da se radi o nekim prirodnim zakonima i silama, svejedno, nama, kojima je omogućeno da proživimo veći deo normalnog ljudskog veka, ali i generacijama koje rastu ili će nastati, preostaje da budemo zadovoljni što živimo, što se množimo i što verujemo da ostavljamo, svako na svom nivou, nešto što može da unapredi kvalitet života generacija koje pristižu posle nas.

Život ljudi na ovoj našoj planeti u obilju, zadovoljstvu, miru, slozi i toleranciji svih prema svima, ali i da on normalno dugo traje, sigurno bi bio ideal koji bi zadovoljio ne samo ljude, nego bi valjda bio po volji i svih onih mogućih dobrih "sila" van čoveka, za koje brojni ljudi veruju da postoje u ovom ili onom obliku. A da li će i kada do ovoga doći, na to pitanje do daljeg još niko nije u stanju da pruži za sve prihvatljiv i merodavan odgovor.

U međuvremenu, upravo kao i brojnim nedozrelim plodovima moje jerusalimske smokve, i izvesnom broju mladih izdanaka ljudskog roda i svih ostalih živih bića na zemlji i dalje će se prerano gasiti životi zahvaljujući, za mnoge ljude neobjašnjivoj, mis-

terioznoj, možda čak i nepravednoj selektivnosti. Naravno, ova pretpostavka nema pravo značenje za one koji su ubeđeni u apsolutnu istinitost i opravdanost izreke “Bog dao, Bog uzeo!”

Jun 2005. godine

BITI JEVREJIN – PRIVILEGIJA ILI BREME?

I ma li smisla i opravdanosti da se postavi pitanje navedeno u naslovu ovog eseja, koje bi, možda, moglo još da se dopuni i podpitanjem “da li Jevreji treba da budu različiti u odnosu na pripadnike drugih naroda?” Mislim da ima smisla i da bi zato na ova pitanja trebalo naći i valjane odgovore. Uostalom, s tom dilemom su se Jevreji susretali i u proteklim vekovima, a ona je bila posebno prisutna u nemirnom dvadesetom. Izgleda da i početkom prvog stoleća novog milenijuma ona nastavlja da interesuje i neke moje savremenike a sunarodnike, upravo kao i mene, iako većina njih ne želi ili ne voli da o tome javno raspravlja. Nemam ni ja nameru da ponudim za sve valjano i prihvatljivo objašnjenje vezano za navedene dileme, već pre svega želim da iznesem svoja lična razmišljanja, zapažanja i zaključke koji iz njih proizilaze.

Već sam u jednom od mojih ranijih eseja izneo neka svoja viđenja o judaizmu kao socio-religioznoj i istorijskoj pojavi i šta bi on trebalo da podrazumeva. Neosporno je da se pripadnik i sledbenik judaizma, pre svega onog kako ga tumači Mojsijevo petoknjižje

– *Tora*, naziva Jevrejinom ili, izražavajući se biblijskim jezikom, sinom Izraela (ben Israel). Prema *Tori*, Jakovu je Bog, uz već postojeće, dodao još jedno ime – Izrael, a njegovi potomci, kasnije i ceo jevrejski narod postali su deca Izraela – Izraeliti. Kao što je bilo i u drevnim vremenima i danas se situacija u tom pogledu suštinski nije izmenila. Jevreji, odnosno sinovi Izraela su do sada opstali i nastavljaju da postoje!

Istorija Jevreja ili Izraela kao naroda u Dijaspori, nakon što su ih Rimljani proterali iz njihove postojbine i u Jerusalimu razrušili Drugi hram (*Bet A-Migdaš*) 70-tih godina nove ere, ispunjena je brojnim krvavim genocidnim akcijama na evropskom kontinentu. Mase “krstaša”, zadojenih i motivisanih verskim fanatizmom imale su nameru da zatru trag ovom prastarom narodu koji je prvi prihvatio verovanje u jednog Boga. Uprkos vekovnim pogromima i masovnim ubijanjima što je kulminiralo Holokaustom u Drugom svetskom ratu, mada desetkovani, Jevreji su ipak preživeli i čak uspeli da se, nakon dve hiljade godina izgnanstva, u velikom broju ponovo vrata na ognjišta svojih predaka, u novostvorenu državu Izrael. Među onima koji su ostali u Dijaspori znatan broj Jevreja je, na ovaj ili onaj način, nastojao da nastavi održavati kontakt s jevrejstvom, ali je tendencija ka asimilaciji takođe uzimala sve veći zamah.

Ovo me vraća na pitanje iz naslova. Biti Jevrejin –privilegija ili breme je pitanje koje ne treba vezivati za ono večno, ‘ko je Jevrejin’, već se ovde polazi od pretpostavke da neka osoba bar biološki (genetski) pripada jevrejskom narodu i da s te strane njegovo

poreklo nije sporno. U vezi s tim, nemam nameru da ulazim u raspravu da li je ispravno i opravdano ili ne tumačenje nekih neortodoksnih verskih pravaca u judaizmu koji tu pripadnost prihvataju i po očevoj liniji. Jednostavno, moja razmišljanja su usmerena ka osobama koje se smatraju Jevrejima i misle da žive i da se adekvatno ponašaju kao pripadnici svog naroda. No, to je i mesto na kojem se moje misli verovatno razilaze s koncepcijama nekih sunarodnika, mudrijih od mene, bilo u svetu ili u Izraelu.

Moja razmišljanja su ovde prevashodno usmerena ka evropskoj Dijaspori. U delu Evrope, naročito one koja se nekada nazivala istočnom, uključujući i nekadašnju Jugoslaviju iz doba svih predhodnih vladajućih režima, biti Jevrejin i ispoljavati otvoreno svoju tradiciju (da ne spominjem veru) na javnim mestima nikada nije bilo posebno preporučljivo. I u novije vreme, čak i u liberalnijim zemljama kao što je na primer Francuska, nezamislivo je da Jevrejin-vernik bude na radnom mestu, pogotovo u državnoj administraciji, s *kipom* na glavi. Nemoguće je da ovaj izostaje s posla subotom, ako je ona radni dan. Za neke praznike Jevreji-vernici i tradicionalisti uzimaju slobodne dane na račun njihovog godišnjeg odmora, pod uslovom da je to prihvatljivo za poslodavce. Značajniji hrišćanski praznici su postali i državni, pa zato plaćeni i neradni. Jevreji, kao što je slučaj s nekim drugim manjinskim etničkim i verskim grupacijama, mogu za te svrhe da dobiju možda samo jedan dan (za praznik pokajanja – *Jom Kipur*). Prema tome, mnogi su radije prihvatili za njih najmanje štetno rešenje: što manje se eksponirati

kao Jevreji da ne bi ničim uznemirili većinsko okruženje i oživali samo prigušeno antisemitsko raspoloženje nekih svojih sugrađana! Drugim rečima, ako želiš miran san, ničim ne treba pokazivati, čak ni u svom domu (u prisustvu nejevreja ako nisu veoma bliski prijatelji), a još manje na poslu ili na drugom javnom mestu, da si Jevrejin, a ne daj Bože još i onaj tradicionalni ili vernik. Za određene jevrejske aktivnosti, dakle, preostaje jedino mesto – Jevrejska opština, možda i sinagoga, a i još poneka (veoma retka) kulturna manifestacija van njih, kao simbol kojom vlasti nastoje da pokažu da i manjine uživaju sva građanska prava.

U takvom okruženju i opštoj društvenoj atmosferi da li je bilo moguće opstati kao Jevrejin – pripadnik i sledbenik jedne religije i tradicije, etniciteta rašrkanog po celom svetu, a sačuvati i slobodno ispoljavati svoju osobenost, različitost u odnosu na većinsko okruženje obeleženo hrišćanskim verovanjem, moralom i tradicijom koji u osnovi negiraju opravdanost postojanja Jevreja kao nacije i religije? Iskreno govoreći – veoma teško, pogotovo u zemljama s duboko ukorenjenim hrišćanskim verovanjem u narodu, da onima čiji su preci, navodno, razapeli Isusa na krst, nije mesto u hrišćanskoj sredini. Po nekima i sadašnji Jevreji snose krivicu za taj “neoprostivi greh” jednog od njihovih davnašnjih predaka. Uostalom, zar hrišćanski vernici nisu vekovima bili učeni da je zbog tog “greha” Jevreja, Bog napustio svoj izabrani narod, ostavio ga bez domovine i osudio da večito luta po svetu?!

U zemljama koje su bile krenule putem izgradnje socijalističko-komunističkog društva verovalo

se da će ove predrasude biti iskorenjene ukidanjem (zabranom) vera i veroispovesti, ali se to ipak nije dogodilo. U tom pogledu su Jevreji, vernici i nevernici, ostali razočarani, a gulazi i Sibiri su konačno ugasi sva njihova pozitivna očekivanja. A kad se utopija o besklasnom i ateističkom društvenom sistemu srušila zajedno s berlinskim zidom, u nekim od tih zemlja, a i drugde u Evropi i svetu oživele su stare nacionalističke i verske aspiracije. Uprkos činjenici da je već nekoliko generacija njegovih predaka proživelo u toj sredini, Jevrejin je za mnoge i dalje ipak ostao onaj stari "krivac", u neku ruku i stranac koga "domaćini" ipak moraju da tolerišu zbog aktuelnih političkih i svetskih trendova! I tako, da ne bi bio izložen novim neprijatnostima, naš Jevrejin morao je da bira: ili će da izbegava javno ispoljavanje svog nacionalnog identiteta i da se što više poistovećuje s okruženjem (što vodi neposredno asimilaciji) ili će, pak, da rizikuje i da prkosi okolini, koristeći svaku priliku da pokaže svoja jevrejska obeležja i posebnosti. I, naravno, od 1948. godine pojavila se i treća alternativa – mogućnost da se iseli u novostvorenu državu Izrael!

Radi toga se i čini opravdanim upitati se zbog čega (čemu) biti Jevrejin i to onaj koji se razlikuje od sugrađana drugih nacionalnosti i verovanja? Zar mu nije lakše i korisnije da u svom okruženju pokazuje i dokazuje u svakoj prilici da s jevrejstvom nema nikakve veze? Ako su u pitanju materijalne, finansijske prednosti, napredovanje na profesionalnoj lestvici, u politici i u drugim područjima, trebalo bi, dakle, da se jednostavno što manje (ili nikako) izjašnjava da je Je-

vrejin, a da što više živi manirom nejevrejskog okruženja i sve će biti u redu! Međutim, istorijsko iskustvo je pokazalo da to u nekim prilikama privremeno može da funkcioniše, ali kad god dolazi do nacionalno-socijalnih nemira i ekonomskih kriza, sredina se priseti postojanja Jevreja i njihove večite “krivice” za sva zla ovog sveta! Tada se za pripadnike tog naroda točak mračne istorije neminovno okreće unazad. Skriven, asimiliran ili ne, Jevrejin se tada ipak pronade i on bude izložen onom neminovnom, strašnom, a već ranije doživljenom! Ako bi se prihvatila navedena logika, onda biti Jevrejin, (koji je tako sudbinski i nepovratno “negativno programiran”), bilo bi zaista veliko breme i nevolja za ljudsku zajednicu!

Da su se tokom njihove duge, a ponekad veoma bolne istorije svi Jevreji pomirili s navedenom “logikom”, danas više ne bi postojali ni kao po svetu raštrkane etničke manjine, a još manje kao narod. To se na svu sreću ipak nije dogodilo. I upravo zbog činjenice da Jevreji i dalje postoje, čak i kao revitalizovani narod u svojoj (obnovljenoj) domovini, uzimam za pravo da tvrdim da je pripadanje tom starom narodu zapravo prednost i privilegija. Iz toga bi mogla da usledi i sledeća poruka:

Ne treba i ne vredi skrivati svoj etnički, jevrejski identitet i osobenost. Naprotiv, treba ih s ponosom ispoljavati kao što to čine i ostali etniciteti i religije, ali ne na način da bi se s njima prkosilo, nanosila bol, stradanja ili činila neka druga šteta drugima.

Naravno, to dolazi u obzir onda kada i druga strana reaguje na isti način, u duhu tolerancije i priznavanja prava na svačiji specifični život. Biti Jevrejin trebalo bi, dakle, da ispuni ponosom svakoga ko voli i ceni svoj narod, njegovu dugu istoriju, kulturu i tradiciju, a poštuje i veru (čak ako je pojedinac i ne upražnjava). Preko tri hiljade godina dokazane istorije jevrejskog naroda, a ako se tome pridodaju i predhodne ere, počev od praoca Avrahama, zapisane i opisane u Mojsijevom Petoknjžju, ne mogu a da ne ispune ponosom svakog ko se smatra Jevrejinom. Negirati tu istoriju i predanja značilo bi da jevrejstvo i Jevreji kao narod nikad nisu ni postojali, pa, prema tome, ni danas ne postoje, te da je judaizam puka izmišljotina, fantazija!? Teško je zamisliti da takav postoji među Jevrejima, ali ne isključujem ni tu mogućnost.

Nešto bi moralo da se kaže i o Jevrejima u savremenom Izraelu. Poznato je da oni nemaju ili su zaboravili navedene strahove svojih sunarodnika iz Dijaspore jer se u svojoj državi slobodno, glasno i u svakoj prilici mogu deklarirati kao Jevreji. Ko želi, na glavi može da nosi kpicu (kipa), molitvenik u ruci i sl., kada ide na posao, u kafanu, u disko klubove, svugde. Nikog u toj zemlji ne interesuje da li je vernik, već samo iz puke znatiželje možda ga neko upita da li je poreklom iz Jugoslavije, Maroka, Poljske i dr. To je zaista veličanstven osećaj za sve one koji se u toj zemlji smatraju i osećaju Jevrejima. I, zašto da se ne kaže i sasvim otvoreno: biti Jevrejin u toj zemlji je zaista velika, pre svega moralno-psihološka prednost!

Nekada davno, pre trideset ili više godina, kada bi staru postojbinu, Jugoslaviju posećivali Izraelci a naši rođaci i prijatelji, sa strahom sam ih slušao kako slobodno i glasno, na ulici, na plaži, u hotelu, bilo gde, govore da su Izraelci i Jevreji. Uz malo zavisti, tada sam se i iskreno plašio da im se nešto loše ne dogodi, ali do toga nikad nije došlo. Smatrao sam da su nerazumno hrabri, ali i preterano izazovni za nejevrejsku sredinu. Međutim, mnogo kasnije, kada sam i ja postao useljenik te zemlje, poprimio sam slične “junačke” manire, oslobođen ranijih bojazni, posebno kada se radi o javnom iskazivanju svog etničko-verskog identiteta.

Jedno od ozbiljnih a vekovima prisutnih problema kod Jevreja jeste njihova unutrašnja podvojenost, antagonizmi, ponekad i suprotstavljene ekstremizmi, što sve skupa komplikuje, nekima čak i zagorčava život, boravili oni u Dijaspori ili živeli u Izraelu. Pored etničko-verske podvojenosti (aškenazi, sefardi, ultraortodoksi i njihove struje, reformisti itd.), u Izraelu je još prisutna i veoma snažna politička razjedinjenost. Brojne političke partije i frakcije, uključujući i religiozne, demokratski, ali ipak bespoštedno se bore za vlast i propagiranje i ozakonjenje vlastitih ideja. Posmatrač sa strane, recimo stariji posetilac iz Evrope, može s čuđenjem da se upita: “Pa, mi smo uvek mislili da su Jevreji međusobno složni i solidarni, a u Izraelu su oni krajnje razjedinjeni, zbog čega?” Ne bih znao da im dam drugi odgovor, već da je Izrael kao i svaka druga demokratska država u kojoj se takođe obavlja slična politička borba za vlast. Međutim, kada bih morao da objašnjavam zbog čega tolika neslaganja na

verskom planu, odustao bih od bilo kakvog odgovora. Jedino bih mogao da izrazim razočarenje što ne postoji sloga i jedinstvo upravo tamo gde su oni najpotrebniji i odakle judaizam crpi svoje životne sokove a to je *Tora*.

Kao tradicionalni Jevrejin nisam u stanju da dokučim pravu suštinu neslaganja kada je u pitanju jevrejska religija. U jedno sam, međutim, siguran a to je da su sve religijske struje, bile one ortodoksne ili liberalnije, jedinstvene u jednom i najznačajnijem elementu: svi veruju u božju kreaciju sveta i svega što postoji na (u) njemu! Deset zapovesti božjih nikome nisu sporne. Razlaz počinje razlikama u tumačenjima šta je sve Bog dao Moše-u (Mojsiju) kao usmene zapovesti (*micvot*) i šta je ovaj sve zapisao. Razlike se, dalje, produbljuju brojnim tumačenjima zapisa iz *Tore* (*Petoknjžja*). Analiziraju se reči, delovi rečenica, pasusi, daju im se brojčane vrednosti (*kabalisti*) i onda stvaraju zaključci, poruke koje, navodno, predviđaju i neke aktuelne ili buduće događaje u životu Jevreja. Tako su tokom vekova i stvoreni brojni pravci, škole koje obrazuju i usmeravaju svoje sledbenike, a ovi ta učenja prenose novim generacijama mladih studenata *Tore* i drugim jevrejskim vernicima koji prihvataju određeni pravac.

Sve razlike koje postoje u brojnim pravcima verskog učenja ne smetaju verskim učiteljima i njihovim sledbenicima da spremno i bez oklevanja odgovore na pitanje postavljeno u naslovu ovog eseja. Taj odgovor bi otprilike glasio:

Na ovaj svet sam došao božjom voljom da bih se kao Jevrejin, učeći i poštujući Toru i njene

zakone, pripremio za onaj drugi, budući svet i na krajnjem suđenju "na nebu" zaslužio mesto u raj. Za vreme svog fizičkog života na zemlji doprineću, koliko mi stečeno znanje bude omogućilo, u "popravci sveta" (tikun olam), kako bi jednog dana ne samo svi Jevreji, već i ostali narodi prihvatili našeg jedinog Boga i njegovu Toru. Radi toga smatram da sam u privilegovanom položaju u odnosu na pripadnike drugih nacija, jer pripadam narodu kojeg je Bog izabrao da mu služi!

Za one koji praktikuju veru, ova poruka je prihvatljiva i veoma jasna. A za one koji ne žele ili ne mogu da je prihvate ostaje da traže druge puteve i načine da sebe i druge ubede da i oni nisu ništa manje „dobri“ Jevreji.

U Dijaspori se neki smatraju valjanim Jevrejima ako redovno plaćaju godišnju članarinu i posete opštinske prostorije nekoliko puta, a možda se jednom godišnje čak pojave i u sinagogi. Drugi ni to ne rade, već povremeno daju novčane priloge za zajednicu ili za Izrael. Neki delimično, na njihov specifičan način, obeležavaju značajnije jevrejske praznike i tradiciju, a donekle i subotu (Šabat), ali se ne odriču mnogih stvari koje tog dana ne bi trebalo da obavljaju, na primer, da kuvaju obede, voze se automobilom, gledaju TV, telefoniraju, odlaze u bioskop, pozorište, možda i da obavljaju fizičke poslove i dr. Neki, pak, smatraju da su pisanje ili slikanje na jevrejske teme dovoljan dokaz pripadnosti judaizmu, bez ličnog praktičnog upra-

žnjavanja tradicije ili vere. O košer ishrani na ovom mestu nema potrebe ni raspravljati!

Kao tradicionalni Jevrejin, možda ne mogu da se pomirim s predhodnim viđenjima i isključivostima u praktikiranjima onoga što neki smatraju suštinom (za njih prihvatljivog) judaizma. Uprkos tome, ipak smatram da je bolje da postoji i tako delimično iskazivanje pripadnosti jevrejstvu, nego nikakvo, odnosno situacija u kojoj neki (genetski) Jevrejin na svaki način nastoji da negira ili sakrije svoje poreklo. Takav ne samo da neće iskreno i potpuno nikada biti prihvaćen u nekoj drugoj etničko-verskoj zajednici, već će iz nje biti psihološki i fizički prognan onog časa kada se trend trenutka okrene protiv njegovih sunarodnika kojima inače genetski trajno pripada. Želeo on to ili ne, spontano postaje izdajnik svog, a otpadnik onog entiteta kojeg je nastojao da prigrli kao svojeg.

Ta vekovna, možda i milenijska borba unutar jevrejske zajednice, odnosno Izraela kao naroda oko definisanja kriterijuma i vrednosti koji bi trebalo da budu najznačajniji, dominantni za njegov opstanak i revitalizaciju, traje i danas i nastaviće se verovatno i u (neodređenoj) budućnosti. Po svoj prilici, za duže vreme svi Jevreji neće se u potpunosti vratiti svojoj religiji i podvrći njenim zahtevima, a niti će vernici prihvatiti poimanje judaizma onih koji nisu religiozni ili su samo delimično tradicionalni. Ako bi se u dogledno vreme očekivalo neko rešenje, ono bi, izgleda, moglo jedino doći neposredno od Boga, odnosno njegovom vidljivom, za sve shvatljivom intervencijom, kao što je, prema Tori, učinio nekoliko puta pre i posle izbav-

ljenja jevrejskog naroda iz egipatskog ropstva. Ostaje nam da verujemo ili ne u ostvarljivost takvog rešenja!

U međuvremenu, Jevreji kao pojedinci i udruženici u zajednice širom sveta, a u Izraelu i kao stanovnici svoje nacionalne države, nastavljaju da žive i da se množe, sa svim onim što život čini dobrim ili lošim.

Uprkos nekim nepovoljnim tendencijama u judaizmu, ipak postoje valjani osnovi za optimistički, mada lični zaključak koji bi, ujedno, mogao da bude i moj celovitiji odgovor na pitanje postavljeno u ovom eseju:

Ponosan sam i volim što sam Jevrejin, što pripadam tom drevnom narodu koji je davao i daje ogroman doprinos napretku čovečanstva i poboljšanju uslova života svih ljudi na našoj planeti. Zbog te privilegije i počasti osećam se moralno obaveznim da, poštujući njegove vitalne vrednosti izražene prevashodno verovanjem, tradicijom, kulturom i dugom istorijom i ja dam svoj doprinos da se te i ostale vrednosti održe i nastave u budućnosti jer je to bitan preduslov za preživljavanje mog, jevrejskog naroda.

Leto 2005. godine

STAROST VIĐENA IZ VLASTITOG UGLA

Za nekoliko dana punim sedamdeset godina života! Ako Bog i/ili neki drugi faktori dozvole da poživim još neko vreme, to će označiti moj ulazak u životnu dob koja se zove starost i to ona istinska. Možda ona još uvek nije duboka, poodmakla kao kad je dožive ljudi sa osamdeset plus godina, ali je ipak – starost! U redu, neki se neće u potpunosti saglasiti s mojim vremenskim određenjem faza tog “zlatnog” doba u ljudskom životu a, priznajem, da su čak donekle i u pravu. Jer, susrećemo i ljude znatno mlađe, ispod pomenutih godina, kojima bismo, sudeći po njihovom spoljnom izgledu (a ne poznavajući ih), mogli dodati još desetak ili možda i više godina. Međutim, ponekad steknemo sličan utisak, samo u obratnom smeru! Neki stariji ljudi nam izgledaju znatno mlađi od njihovih stvarnih godina života (kada i ako saznamo za njih). Iz toga proizilazi da je biološki teško povući tačnu donju vremensku granicu tog životnog doba, iako je ona mnogima bar približno znana. U najvećem broju slučajeva sedamdeseta je ipak realna rampa za ulazak u “klub veterana”.

Prema nekim jevrejskim verskim tumačenjima, čovek ulazi u starost kada napuni sedamdeset godina života. Postoji i specijalna molitva i blagoslov za Jevrejina u toj godini života, s kojima se obeležava početak njegovog obnovljenog životnog ciklusa, kao da se ovaj ponovo rodio! Po ovoj tradiciji, onaj koji proživi daljih trinaest godina, u svojoj 83. godini treba da obnovi ceremoniju *bar micva* (zamomčenja), kao da se radi o trinaestogodišnjem dečaku. Iz medija smo mogli saznati da je, na primer, Kirk Daglas, čuveni američki filmski glumac (jevrejskog porekla) iz dvadesetog veka, obavio ovaj čin po svim religijskim i tradicionalnim propisima čim je napunio 83 godine!

Ako smo u poodmaklim godinama spremni i voljni da objektivno i dubinski analiziramo naše ličnosti, naše duševno stanje, onda možemo utvrditi frapantnu činjenicu da se i u starosti delimično osećamo kao deca i da nam se po glavi još uvek vrzmaju neke, ponekad iracionalne misli koje su nas i u detinjstvu zaokupljale. Međutim, u poodmaklom životnom dobu neke od njih ne ispoljavamo kao što smo činili kao deca, jer se nalazimo u zreлом periodu života u kojem shvatamo da su takve ideje zaista neostvarljive. Radi toga takve misli ipak uspevamo potisnuti u našu podsvest, za razliku od dece ili onih koji su u dobu fizičkog i psihičkog sazrevanja.

Pretpostavimo da sada otprilike znamo šta znači biti star pa, prema tome, i ja nemam drugog izbora već da se svrstam među pripadnike te generacije! Istini za volju, neki vršnjaci i prijatelji, možda samo godinu-dve mlađi ili stariji od mene i dalje nastoje da dokažu i po-

kažu da pripadaju takozvanoj srednjoj generaciji. To donekle može da održava njihov moral i životni optimizam, što na kraju krajeva i nije loše. Ipak, priroda čini svoje i oslabljeno telo sve češće ne sluša i ne izvršava naše naredbe, kao što je to činilo pre više godina. Na primer, I starije osobe ponekad žele i nastoje da poskoče, brzo potrče, da telo naglo saviju, da podignu neki teret i slično. Rezultat je razočaravajući: zaboje ruke, noge, zglobovi, kičma, "uhvati" lumbago, ponekad se polomi i neka kost, a ozdravljenje i oporavak, ako su uopšte mogući, su dugotrajni. Posledice takvih povreda često postaju trajne, ponekad i fatalne, posebno kod veoma ostarelih osoba. Sve ovo navodi na zaključak da stariji čovek mora u svakom trenutku imati na umu da nije više mlad i u punoj fizičkoj snazi i da, stoga, mora biti racionalan u trošenju energije koju trenutno poseduje. To ipak ne znači potpuno predavanje sudbini ili prirodi i njenom zakonu starenja. Naprotiv, u starijem životnom dobu čoveku je sve više potrebna aktivnost ne samo fizička, već i psihička, intelektualna, ali takva osoba mora biti spremna da prihvati i neke ograničavajuće okolnosti koje diktira starosna dob. Osnovni princip je da se u ničemu ne preteruje, da preovlađuje realizam i racionalnost bilo da se radi o ishrani, fizičkom naporu ili intelektualnim naprezanjima. O tome nam mogu dati najkorisnije i najmerodavnije savete i uputstva psiholozi i nadležni lekari-specijalisti, a moja zapažanja su samo plod ličnih osećanja i razmišljanja o nekim problemima s kojima se susreću ljudi u starijem dobu života.

Starost i profesionalne aktivnosti

Da li čovek sa sedamdeset i više godina može i treba da nastavi da se bavi svojom ili nekom drugom profesijom? Moj odgovor nije potpuno negativan jer sve zavisi od njegovih psiho-fizičkih sposobnosti i stanja u tim godinama. Kao što sam već naveo, postoje stariji ljudi po godinama, koji su sposobniji od osoba znatno mlađih od njih, dok je u obratnom slučaju ta pojava normalna. Mnogo zavisi i od profesije koju su obavljali tokom njihovog aktivnog radnog veka. Onaj ko je stigao do penzije i poodmaklih godina teškim fizičkim radom, nije više sposoban da ga nastavi istim intenzitetom sa sedamdeset i plus godina, jer u tim godinama više nema onu snagu koju je ranije imao. Od ovog nije izuzet ni, recimo, jedan zanatlija koji se nešto manje fizički naprezao tokom svog radnog veka (na primer krojač u odnosu na kovača i sl.).

Kod intelektualaca i onih koji su radili van područja fizičkog rada, situacija je povoljnija, nego kod predhodno navedene kategorije radnika, pod uslovom da im mozak i profesionalni refleksi nastave da funkcionišu relativno normalno. Nije mali broj izvrsnih pisaca, slikara, muzičkih, filmskih, pozorišnih stvaralaca i drugih umetnika koji su dostigli svoj profesionalni maksimum upravo u tim poodmaklim godinama života. Ovu listu bismo mogli proširiti s lekarima, advokatima i još nekim profesijama. No, i kod njih priroda kad-tad počinje da dokazuje da svemu ima veka, pa i sposobnosti ljudskog stvaralaštva. U tim starosnim (sedamdeset i plus) godinama mnoge počinje izdavati

pamćenje, zadržti im ruka, oslabi vid, sluh, pa i opšte fizičko stanje. Ali, zaboga, zato su i otišli u penziju ili, da upotrebim drugi, prikladniji naziv – mirovinu, što znači da miruju i svoje profesionalne aktivnosti prepuste mlađima, generacijama koje dolaze. Međutim, u nekim slučajevima njihov stvaralački nemir može zaustaviti samo trajna nesposobnost ili smrt!

Neprihvatanje navedene starosne granice izgleda da je najizraženije u sferi političkih i državnčkih aktivnosti. Naravno, ovo varira od nacije do nacije, od zemlje do zemlje, ali zavisi i od ličnosti. Nisu malobrojni ljudi u osamdesetim ili približno tim godinama koji su držali ili drže ključne državo-političke pozicije u svojim državama. Biti šef države ili vlade, na čelu parlamenta, diplomatske službe, biti ambasador, ministar i sl., sve to zahteva izuzetno fizičko i intelektualno naprezanje i sposobnost čoveka. Ove ličnosti često, a posebno u hitnim i kriznim situacijama moraju da obavljaju svoje poslove danonoćno, uz mnogo slabo ili nikako prospavanih noći. Gotovo svakodnevno su obavezni da organizuju ili na drugom mestu prisustvuju raznim konferencijama, službenim prijemima, večerama. Sve to izgleda veoma lepo i primamljivo čoveku neupućenom u te aktivnosti. Možda je u nekim slučajevima zaista tako, ali samo kada se radi o mlađim političarima i državnicima a ne o osobama u navedenim godinama. Zato u takvim slučajevima "iznenadna" trajna nesposobnost ili čak smrt zbog infarkta, izliva krvi u mozak ili sl. ne treba nikoga da iznenadi!

Zbog navedenih razloga, ali još više zbog neopohodne i prirodne smene generacija, ne izgleda druš-

tveno korisno, moralno, a nadasve nije zdravstveno preporučljivo nastavljanje vremenski pune (i plaćene) aktivnosti u svim profesijama nakon prestanka radnog odnosa i odlaska u starosnu penziju, a pogotovo kada se dostigne sedamdeset i plus godina. Smatram prihvatljivim nastavak njihovih fizičkih i intelektualnih javnih aktivnosti u znatno smanjenom obimu, ali samo po principu dobrovoljnosti (volonterskog rada), humanitarnog doprinosa i pomoći onima kojima je pomoć neophodna, uz eventualno samo simboličnu novčanu naknadu. U izvesnim okolnostima moglo bi da bude opravdano da izuzetno sposobni penzionisani kadrovi, naročito u državno-političkim poslovima od posebnog značaja za državu, povremeno i privremeno služe kao savetnici-volonteri, čak ako su nekada bili šefovi vlada ili država! No, samo se po sebi razume da su, barem sudeći po dosadašnjoj praksi, takvi primeri veoma retki, mada bi bili poželjni i opšte dobro prihvaćeni.

Stari vis-à-vis generacije mladih

Kakvi odnosi vladaju između ljudi u poodmaklom starosnom dobu i onih koji su od njih znatno mlađi, na primer, u tridesetim ili četrdesetim godinama života? Možemo li da očekujemo neke pojednostavljene, neposredne i za sve važeće odgovore kao što su: dobri, loši, uravnoteženi, puni međusobnog uvažavanja? Mislim da ih nije moguće očekivati. Jer, sve zavisi u kojim istorijskim okolnostima, društvenim, ekonomskim,

geografskim i kulturnim sredinama se ovi odnosi događaju i posmatraju. Pa, ipak, postoji nešto o čemu se raspravljalo u prošlosti a ostaje aktuelno i u sadašnjosti. Radi se o fenomenu koji mnogi nazivaju „sukob generacija”.

Tokom istorije civilizacije ljudskog roda smena generacija nikada nije tekla glatko i bez određenih socijalnih previranja. Negde se ona obavljala ili se i u novije doba događa bez velikih društvenih potresa, sem ako se izuzmu povremene manifestacije mladih, putem kojih oni zahtevaju društvene promene i ostvarivanje određenih prava. Međutim, negde se smena obavljala i nasilnim sredstvima, fizičkim sukobima. Najidealnija je situacija u kojoj se ta smena vrši postepeno, ali postojano i odlučno. Mladost, kombinovana s iskustvom starijih kojima se približava kraj radnog veka, polako ali sigurno preuzima kormilo društvenog i ekonomskog života jednog društva. Na osnovu predhodno stečenih znanja i iskustava svojih „starih” kolega, mladi bi trebalo da unose i primenjuju nova, savršenija rešenja koja će dalje unapređivati ljudski život. Po isteku trajanja zakonom regulisanog radnog veka, stari, „isluženi” stvaraoci se dobrovoljno povlače u zasluženu penziju i prepuštaju svoja mesta mladoj, ali po iskustvu već stasaloj generaciji.

Predhodno navedena formula harmonizovane smene generacija u jednom društvu bila bi zaista idealna kada bi se u stvarnosti mogla ostvarivati na taj način. Nažalost, veoma su retki slučajevi sasvim dobrovoljnog i svesnog povlačenja starijih osoba u mirovinu. Najčešće se ljudi povinuju tom rešenju jer ne

moгу da se suprostave zakonskim odredbama koje regulišu ovu oblast. Mnogi bi (svako iz nekog svog razloga) veoma rado nastavili da rade u punom radnom vremenu i s redovnom platom još nekih pet, možda i deset godina. Baš ih briga za armiju nezaposlenih ili onih mladih koji mogu da se zaposle ili u službi napreduju jedino ako njihove starije kolege odu u penziju ili, ne daj Bože, umru! Moja generacija dobro pamti brojne primere upornosti i ambicija starih, uticajnih kadrova, posebno u sferi političkog života, da doživotno ostanu na svojim rukovodećim pozicijama, jer su se na neki način smatrali bogomdanim i nezamenljivim. Kao da su imali mesijansku ulogu, pa bi bez njih sve propalo!

A što se tiče mladih i njihovog opšteg odnosa prema starijim osobama, takođe se može naći niz primera njihove netolerantnosti i nekorektnog odnosa. Ti odnosi veoma zavise od porodičnog i tradicionalnog, delom i školskog vaspitanja u jednoj društvenoj sredini. U prohujalim vekovima pa i milenijumima, pored vladajućih struktura, faraona, kraljeva, verskih i duhovnih vođa, često je postojalo i telo koje se sastojalo od starih i mudrih ljudi. Negde se ono zvalo savet staraca ili mudraca. I mladi i stari bi im se obraćali za savete a njihove odluke su svi poštovali, kao da su ih donosili zvanični sudovi. U porodici, njeni najstariji članovi bili su izuzetno poštovani od svih generacija koje su je sačinjavali. Prilikom obeda, starina je za stolom imao svoje počasno mesto i bio prvi poslužen, ali bi mu se i u drugim okolnostima obraćali s poštovanjem, često ga pitajući za savete. Ima i danas takvih slučajeva, ali

oni nisu veoma česti, čak ni u najcivilizovanijim sredinama. Mnogo su češći slučajevi ignorisanja starih osoba ili u najboljem slučaju odbacivanja svih njihovih, ponekad veoma korisnih saveta. Za neke mlade osobe „isluženi starac” ima neke ideje koje su, po njima, mogle da „prođu” kad je ovaj bio mlad, odnosno pre pedeset ili šezdeset godina, ali nikako u savremeno, njihovo doba!

Ponekad se nailazi na netrpeljivosti mlađih prema starijima i tokom radnog procesa. Neki mladi, školovani kadrovi, dolazeći iz školskih klupa i bez ikakve prakse, smatraju da sve znaju i da su zamisli i rešenja znatno starijih kolega retrogradna i nestručna. Ako se takvom odmah poveri neka superiornija pozicija, on počinje da podcenjuje postojeći, naročito stariji kadar i nastoji da nametne svoje „genijalne” zamisli koje su u datim uslovima potpuno neostvarive. Dobro je i za njega i za njegove saradnike ako uspe da se brzo „vrati na zemlju”, dakle da se prilagodi realnim prilikama i potraži savete drugih, starijih i iskusnijih saradnika, a svoje utopističke ideje ostavi za neka bolja vremena. U suprotnom, neminovno će nastati sledeća situacija: ili će ovaj sprovesti „svoje”, manirom despota (ako za to ima podršku svojih nadređenih) ili će pak morati da promeni radnu sredinu.

Navedeni slučaj, iako nije preciziran, ipak je mnogima prepoznatljiv i može da posluži kao primer koliko je neophodno da postoji tolerancija i strpljenje da bi se harmonizovali odnosi između mladih i starijih u nekoj radnoj ili drugoj sredini. Drugim rečima, poželjno je da se sukob generacija svede na najmanju mogu-

ću meru, kako bi se proces smene generacija obavio u normalnim okolnostima i u razumnim vremenskim ciklusima.

Sa pozicije sedamdesetogodišnjeg penzionera i pisca pokušaću da formulišem nekoliko ličnih zaključnih misli o temi iz naslova ovog zapisa:

Pre svega, preporučio bih svim osobama, mojim vršnjacima a i starijim od mene, da što zadovoljnije i u što boljem zdravlju provode ostatak svojih života. Da bi to postigli, ne bi trebalo da potpuno napuste neke aktivnosti za koje smatraju da su i dalje sposobni da obavljaju, ali bez preteranog fizičkog ili umnog zamaranja i nepotrebnih sekiracija i žurbe.

Odlazak u mirovinu i ulazak u poodmaklu životnu dob ne sme da se shvate tragično, već kao prirodan i neizbežan proces. Ustvari, mora se steći uverenje da je došlo vreme za odlazak u zaslužen, mada vremenski neograničeni odmor nakon pređenog dugog i napornog puta tokom predhodnog perioda života. U tom dobu postoje i brojne lepe stvari koje stariji čovek može da doživi i u njima uživa. Na primer, pruža mu se mogućnost da putuje, da obilazi nepoznate krajeve, što ranije, zbog obaveza na poslu, nije mogao da ostvari. Ujutro ne mora da rano ustaje i trči na posao. Kao penzioner može više vremena da posveti svojim unucima, da ih vodi u šetnje, priča im o vlastitom detinjstvu, da češće posećuje prijatelje, porodicu i još mnogo toga što mu može ulepšati dane u njegovom (njenom) poznom životnom dobu.

Stariji ljudi, posebno oni koje nije napala neka teška, neizlečiva bolest, pre svega moraju biti zado-

voljni što su još živi, za razliku od izvesnog broja njihovih najbližih koji su pre njih napustili ovaj svet. Svaki novi dan života za njih mora da bude novi dobitak na lutriji. Radi toga, za ničim ne treba hitati, sve treba vršiti odmereno, srazmerno fizičkim i umnim mogućnostima s kojima trenutno raspolažemo.

Sve češće savetovanje s lekarima i redovno korišćenje propisanih lekova su neizbežni pratioci čoveka u starosnom dobu. Ni to nije garancija za dugovečnost, ali ipak može da uspori kretanje ka kraju života.

Vreme se ne može vratiti unazad i moramo biti svesni da nismo više onakvi kakvi smo nekada bili, pre više godina ili decenija.

Samoća polako ali sigurno uništava ljudsku ličnost, a posebno stare osobe. Ako žele da prožive još izvestan broj godina, oni moraju da se druže s drugim vršnjacima, da budu u kontaktu sa svetom i životom oko njih. Mora se izbegavati preterana samoizolacija, jer ona često navodi na morbidna razmišljanja o vlastitoj sudbini i bezperspektivnosti daljeg življenja, što može da dovede i do tragičnih posledica.

Mlade treba posavetovati, a posebno ako ovi od nas starijih to zatraže. Međutim, ne treba preterivati u mudrovanjima koja mladi ljudi ponekad ne žele ni da slušaju, a još manje da ih prihvate.

Kada je reč o mladima, ni vlastita deca, sinovi i ćerke više nisu oni kojih se rado prisećamo kada su bili veoma mladi, možda i u godištima sada njihove dece a naših unuka. Prema tome, predhodna preporuka važi i za tu našu, već odraslu decu koja ponekad

vole da svojim roditeljima ponavljaju (često i sasvim nepotrebno!) kako su oni odrasli i nezavisni ljudi!

Mogli bi se nabrojati još neki faktori koji utiču na kvalitet života ljudi u starosnim godinama, ali ću ovaj esej ovde završiti, dodajući još samo jednu rečenicu, ustvari želju čiji početak možemo, ali i ne moramo svi da u potpunosti prihvatimo:

Daj Bože da vreme i put koji su nam određeni na ovom svetu prevalimo u zdravlju, miru i spokojstvu!

Maj 2006. godine

NOVI POGLED NA STARU TEMU

Već sam zakoračio u osamdesetu deceniju života i za to treba da zahvalim sudbini, providenju ili sreći, možda i nekoj nepoznatoj sili ili biću koji upravlja našim životima a kojeg vernici nazivaju Bogom. Svakom čoveku je omogućeno da o tome stvara svoje lične zaključke i opredeljenja i u šta će da veruje. Što se mene tiče, pre svega sam zadovoljan što još uvek egzistiram na ovom svetu, uprkos saznanju da sam u životnom dobu kada zdravlje počinje da popušta i u kojem se već sasvim ozbiljno razmišlja o mogućem odlasku na nepoznati put kroz mračni tunel iz kojeg je nemoguć fizički povratak u ovaj, postojeći život. No, sve dok su ljudi (uključujući i mene) u stanju da razmišljaju o tim i mnogim drugim stvarima čak i u prisustvu nekih problema vezanih za njihovo zdravstveno stanje, ne bi trebalo da budu previše nezadovoljni. Po mom mišljenju, gubljenje „zdrave” pameti, prestanak normalnog intelektualnog, duhovnog kontakta sa sobom i s okolinom mnogo je surovija i ozbiljnija bolest od mnogih fizičkih, inače veoma teških bolesti (isključujem one koje sigurno i ubrzano vode kraju života). Radi toga upravo i želim da još malo isko-

ristim poklon koji mi je učinjen produžavanjem mog života u još uvek relativno dobrom psihičkom stanju i da nastavim s mojim ranije započetim i zapisanim razmišljanjima o životu i verovanjima u njemu.

U osnovi, biti Jevrejin trebalo bi da znači pripadnost izabranom narodu koji je od Boga primio Toru kako bi svi njegovi pripadnici (u svim generacijama!) živeli po njenim pravilima. Prema predanju, pored deset zapovesti zapisanih na dve kamene ploče a koju je Mojsije od Boga primio na sinajskoj gori, ovaj vođa jevrejskog naroda, „sinova” Jakova-Izraela, u pet knjiga je zapisao sve ono što mu je Bog želeo da saopšti, kako bi ovaj sve to preneo svom narodu i svojim sledbenicima. Time je po prvi put u dotadašnjoj istoriji čovečanstva jedan ceo narod prihvatio verovanje i odanost samo jednom Bogu, a odbacio mnogoboštvo i klanjanje kultovima u obliku skulptura ili slika. Bila je to svojevrсна isprepletenost vere u Boga s nacionalnim identitetom jevrejskog naroda. To je u suštini i održalo Jevreje tokom dve hiljade godina progonstva iz njihove pradomovine, obećane zemlje. Ma gde živeli u svetu, bili oni religiozni, tradicionalisti ili „nevernici”, Jevreji su uvek bili međusobno povezani, uzajamno se pomagali u svakom pogledu, naročito u situacijama kada su u sredinama u kojima su živeli bili žrtve pogroma i ponižavani i proganjani zbog toga što nisu pripadali niti želeli da se priklone verama većinskog stanovništva. Uprkos tome, bili su lojalni građani država u kojima su živeli tokom više generacija.

Navedeno može da stvori utisak da su Jevreji na ovim i prostorima današnjeg Izraela ponovo naš-

li svoje nekadašnje jedinstvo u veri kao i na drugim planovima, da se jednom rečju uspostavlja biblijske vrednosti koje su preovlađivale pre više od dve hiljade godine, s mogućim manjim prilagođivanjima savremenom životu. Neki Jevreji su očekivali da će se uskoro izgraditi i *Treći hram* na mestu na kojem su Rimljani uništili predhodni, a muslimani na njegovim ruševinama izgradili svoja svetišta (dve džamije). Tada bi se, po njima, možda obnovila i žrtvovanja Bogu, koja bi ponovo obavljali jevrejski sveštenici – Koeni! Međutim, u savremenom Izraelu to se do sada nije dogodilo. Ipak, biblijski dan odmora subotom – *Šabat* praznuje se i održava kao službeno neradni dan, mada ga nereligiozni deo stanovništva ne poštuje u potpunosti kako to verski propisi nalažu. Uz to, košer piće, meso i neke druge prehrambene proizvode ipak konzumira većina jevrejskih stanovnika Izraela. Uostalom, s tim proizvodima je obilno snabdeven najveći broj samoposluga i drugih specijalizovanih radnji, čak i velike, otvorene pijace – šukovi.

Međutim, kada se nastoji ući u suštinu jevrejske vere i njenih propisa i malo bolje stekne uvid u pojedine pravce i struje koji svojim sledbenicima pružaju različita tumačenja i uputstva kako treba živeti životom Jevrejina, objektivni, ali posmatrač zaista zainteresovan da nađe neke prave odgovore ostaje zbunjen, možda i izgubljen u lavirintu različitih pristupa religiji i njenim postulatima. Radi toga, na tom terenu može da se lako izgubi orijentacija. U ovom eseju taj fenomen zapravo i jeste tema mojih kontemplacija, uz na-

pomenu da sam se problemom jevrejske religije već bavio tokom predhodnih godina.

Još mnogo ranije došao sam do zaključka da nije moguće postati pravi i iskreni vernik sve dok nastojiš da nekom svojom, ljudskom logikom prosuđuješ i donosiš zaključke o veri i odnosima između čoveka i Boga. Nešto mora da se prelomi u tebi da bi postao zaista ubeđen da nisi više merodavan da o tim stvarima sam prosuđuješ, bez konsultovanja sa svojim duhovnim vođama-rabinima i bez dubinskog proučavanja svetih zapisa. Ta transformacija je bitna za istinski ulazak u jevrejsku veru, izuzetno zahtevnu u tom pogledu. Tačno je da u savremenim uslovima nije moguće primenjivati mnoge od 613 zapovesti (micvot) koje propisuje *Tora*, a detaljno su ih objašnjavali tokom vekova njeni autoritativni tumači-učeni rabini (najpoznatiji među njima bio je Raši, francuski jevrejski duhovni mislilac dvanaestog veka). Međutim, od vernika se zahteva da zapovesti ispunjavaju u što većem broju, a pre svih nekoliko najznačajnijih, kao što su: potpuno poštovanje Šabata (subote) kao neradnog dana, bez ikakvih drugih aktivnosti, sem posvećivanja u celosti molitvama u sinagogi i blagoslovima u porodičnom krugu, ali i redovnim dnevnim molitvama drugim danima tokom nedelje i prazničnim danima, konzumiranje isključivo košer hrane i pića, nošenje adekvatne odeće uz obavezno pokrivanje glave, vaspitanje dece, naročito muške u duhu *Tore* i njenih zakona itd.

S obzirom da su moji sinovi od dolaska u Izrael duboko i svim svojim bićem ušli u jevrejsku veru deklarirajući se kao ortodoksni vernici, pod njihovim

uticajem počeo sam i ja da se približavam njihovim i ubeđenjima njihovih prijatelja identičnog verskog opredeljenja. Uprkos nedovoljnog poznavanja hebrejskog jezika ipak sam relativno brzo naučio nekoliko osnovnih stvari, pre svega da izgovaram blagoslove vezane za Šabat, one koji se govore pre i posle jela, a i da pratim molitve u sinagogi. To mi je omogućilo da s mojom decom i njihovim porodicama (kasnije i bez njih) budem rado pozivan na subotnje ili praznične obede u religioznim porodicama, na svadbe, obrezivanja muške dece (*brit mila*), zamomčenja (*bar micva*) i na ostale skupove na kojima se obavlja i verski obred. To je, pre svega, mnogo značilo mojoj deci, jer ih u tom pogledu nisam brukao u njihovom krugu verskih istomišljenika a. bogami, ni samog sebe! Jer, da nisam naučio neke od navedenih stvari, kako bih nekom od domaćina koji me poziva, a i drugim njihovim uzvanicama objasnio moje nepoznavanje nekih osnovnih a ipak značajnih tradicionalnih, pa neka bude, i verskih „pravila igre”? Pravdanje da je razlog tome što sam ranije živeo u državi komunističke orijentacije pa zato nisam mogao da slobodno upražnjavam svoju veru, ne bi kod njih naišlo na razumevanje. Jer, verovatno bi mi bilo upućeno i sledeće pitanje na koje bi bilo veoma teško dati odgovor: „*A zašto nešto od toga niste naučili tokom svih ovih godina vašeg boravka u Izraelu?*” To bi, ustvari, moglo da se protumači kao da nisam želeo a niti se interesovao da steknem ovu vrstu informacija, što ipak nije bio slučaj sa mnom. Time bih sebi sigurno zatvorio vrata domova inače ljubaznih domaćina tradicionalističkih ili verskih ubeđenja.

Za verovati je da su me moja deca jednim delom inspirisala da se približim nečemu što me ranije nisu učili moji roditelji inače oboje deca jevrejskih roditelja. Međutim, godinama pre dolaska u Izrael, a podstaknut procesom liberalizacije društva (uključujući versko i tradicionalno ispoljavanje) u nekadašnjoj Jugoslaviji koja je započela i pre njenog raspada, počela je i u meni da se pojačava svest o pripadnosti jevrejskom narodu i da narasta želja da nadoknadim barem deo propuštenih saznanja o njegovoj tradiciji. Do tada je praktikovanje tradicije a posebno vere bilo sasvim površno, naročito kada se radilo o subotnjem i drugim jevrejskim praznicima, jer nisu bili obeležavani na pravi način, pre svega zato što su isključivali upražnjavanje odgovarajućih verskih obreda. Počeo sam da si postavljam izvesna pitanja kao što su: „Zašto mnogobrojni hrišćani mogu i smeju da obeležavaju svoje božične, uskršnje i druge verske praznike, čak i uz propisane religijske ceremonijale, a mi, Jevreji izbegavamo da slavimo naše praznike bez odgovarajućih molitvi, blagoslova i izvesnih rituala koje propisuje *Tora*? Zbog čega da se stidimo naše prastare jevrejske tradicije i vere, umesto da je s ponosom održavamo i slobodno i bez straha (ali ne i izazovno) ispoljavamo čak i pred ljudima drugih vera i ubeđenja?” itd., itd.!

Neke, ali ne i sve odgovore na moje dileme našao sam tek kada sam postao građanin Izraela, države s ogromnom većinom jevrejskog stanovništva. Tačno je da sam se od tog vremena i ja prilično izmenio. Već iz ranijih a i ovog zapisa moglo bi se zaključiti da sam od tada o veri i tradiciji naučio mnogo više nego za sve

protekle decenije mog života. Trebalo je, dakle, samo da nastavim tim putem, odnosno da i ja poput moje dece postanem onaj pravi, ortodokсни vernik. Međutim, to se ipak nije dogodilo. Zastao sam negde na polovini tog puta. Zašto nisam krenuo do kraja, upitaće te se? Izgleda da je tome bio osnovni razlog ono što sam već bio napomenuo u početku ovog eseja. **Nastavio sam da o toj temi razmišljam svojom glavom, da prosuđujem običnom ljudskom, iskustvenom logikom!** Na primer, čitajući redovno, svake subote odlomke iz Tore (čitanje se završava uoči jevrejske Nove godine – *Roš-A-Šana* i obnavlja početkom svake naredne godine) postavljam sebi i drugima mnogobrojna pitanja na koja retko mogu da dobijem zadovoljavajuće odgovore. Raši, najpoznatiji srednjovekovni komentator Tore daje obilje objašnjenja pojedinih reči ili delova rečenica, tumačili su je i neki drugi učeni rabini i mislioci iz proteklih vekova, ali ni tamo ne mogu da nađem odgovore na **moja** brojna pitanja. Neko će, verovatno s pravom, da me upita: „Pa, zaboga čoveče, ko si ti, da te odgovori tih velikana judaističke religiozne misli ne mogu uvek da zadovolje i zašto do toga dolazi?“ Istina je da ja nisam nikakav poseban a niti priznati mislilac, još manje autoritet poput obrazovanog rabina, da bih mogao pružiti meritorno mišljenje o *Tori* ili drugim svetim jevrejskim spisima. Moj odgovor bi stoga bio veoma jednostavan:

Ne mogu da izbegnem a da ne postavljam izvesna pitanja na način na koji ih pravi vernik nikada ne bi postavio svom rabinu ili drugim vernicima-istomišljenicima!

Za razliku od mojih ljudsko-logičnih pitanja, njihova su uvek takva da navode na odgovor koji će implicirati **pozitivno** tumačenje određene verske ideje, a nikada je ne dovoditi u sumnju. Još jedan primer moje logike: nastojim da pronađem objašnjenje zbog čega je, recimo, u *Tori* zapisano da je Jevrejima zabranjeno da jedu samo meso kozlića koje se kuvalo u mleku majke-koze, a nisu spomenute zabrane za druge vrste mesa koje su tada postojale (govedina i sl). Kod starih, klasičnih komentatora ne mogu da nađem zadovoljavajuće objašnjenje. Relativno moderni tumači, naravno, tvrde da se time mislilo na svo meso koje je za ljudsku ishranu, čak pileće pa i riba za koje kažu da su tek kasnije, s kraja srednjeg veka bili obuhvaćeni ovom zabranom – za svaki slučaj!? Dakle, po toj mojoj logici, ako veruješ u ono što je Bog rekao (a Mojsije zapisao), onda se striktno pridržavaj slova zapisa! No, većina savremenih rabina i vernika to ne prihvata, već im je merodavno tumačenje ovog ili onog klasičnog rabina-učitelja ili pak vrhovne verske vlasti – Rabinata, koji propisuju da sve vrste mesa ne mogu da se mešaju (zajedno jedu) s mlečnim proizvodima. Ovi poslednji se kod vernika mogu konzumirati neposredno pre mesnog obroka, ali nikako obratno. Mlečne proizvode Sefardi jedu tek kada prođe šest sati od poslednjeg mesnog obroka! Aškenazi u tom pogledu imaju drugačiju praksu (kraći ramak između ova dva obroka). A da ne spominjem oprečna tumačenja zabrane paljenja vatre i obavljanja fizičkih poslova (uključujući i rekreativne aktivnosti) subotom i u nekim prazničnim danima! Ako se, dakle, povinuješ tim ili sličnim tuma-

čenjima duhovnih vođa bez postavljanja nekih svojih „logičnih“ pitanja, tek tada možeš postati istinski, valjani vernik. Zato se kod Jevreja i kaže da je vernik u „odgovoru“ (*tešuva*). Uostalom, i u veri kao i kod nekih radikalnih političkih partija, sledbenici moraju da bez pogovora prihvate i slede određena organizacijska pravila i propise i hijerarhijsku disciplinu.

I upravo na tom planu, dakle oko dileme da li je zaista neophodno da se bezrezervno povinuješ religijskoj misli u svakom pogledu, bez mogućnosti da iskazuješ neka svoja mišljenja koja moguće izlaze iz okvira verskih pravila (discipline) i nisu na liniji promovisanja verske misli, započelo je preispitivanje samog sebe. Stvorio sam neke dodatne zaključke koji mi očito predstavljaju zapreke na putu kojim sam pre nekog vremena mislio da ću da nastavim, kako bih stekao nove vizije, vidike i saznanja na tom području. Po svoj prilici razlog zbog kojeg se počinjem preispitivati u tom pogledu jeste što u ovim podmaklim životnim godinama nisam spreman a izgleda ni voljan da se podvrgnem, barem ne u potpunosti, toj strogoj religioznoj disciplini kojoj je strana umerenost i zahteva maksimalnu pokornost, predavanje njoj bez pogovora i prigovora. Ali, uprkos nedostatku te spremnosti, ipak ne želim da se odrekнем poštovanja određenih vrednosti iz jevrejske tradicije i vere a koje lično smatram da su sasvim dovoljne da me obeleže kao pripadnika jevrejske nacije.

Između maksimalističkih zahteva religije i prelaska u tabor nevernika svesno sam izabrao umerenost u praktikovanju verske i nacionalne tradicije. U

svakom slučaju, izvesna načela iskazana u deset božjih zapovesti posebno cenim, prihvatam i nastojim ih primeniti u svakodnevnom životu. Pre svega, do sada nisam nikoga ubio niti opljačkao, poštovao sam ljude drugih verskih i ostalih ubeđenja, nisam se priklonio ni drugoj religiji, mada u jednom periodu svog života nisam praktikovao ni svoju, jevrejsku. U granicama svojih mogućnosti pomagao sam sve one koji su tražili moju pomoć, poštovao svoje roditelje itd.

Istina, tek kad sam se doselio u Izrael počeo sam propisnije da obeležavam Šabat i ostale jevrejske praznike, ne izbegavajući ni odlaske (mada ne uvek redovno) u sinagogu. Sem toga, košer hrana je od tada redovno bila na mojoj trpezi. I tu bi se otprilike završilo ono što mi se čini da sam sposoban prihvatiti i praktikovati u životu koji mi još preostaje. Možda za moju decu i njihove verske istomišljenike to nije dovoljno, ali za mene jeste! Znači, malo vere, mnogo više tradicije da se ipak obeležim kao pripadnik jevrejskog naroda, uz normalan život bez preterivanja, religioznog ili u nekom drugom pogledu, uz nastojanje da zdravlje održim podnošljivim, u uslovima mira i bezbednosti u zemlji u kojoj živim – dovoljni su da mi život učine zadovoljavajućim!

I da zaključim ovo moje razmišljanje: Niko od nas, bilo kojoj veri, rasi ili etnosu pripadao, nije u stanju a niti je merodavan da tačno proceni koje i kolike su duhovne a i mnoge druge vrednosti, zasluge, ali i greške pojedinaca tokom njihovog života. O tome da kod ljudi dobro nadvlada nad lošim nastoje da vode brigu religija i institucije civilnog društva. Ali, ako ve-

rujemo u postojanje neke nadzemaljske sile a za vernike je to Bog koji upravlja našim sudbinama i koji o svemu daje poslednju reč, onda prepustimo tom sudiji da o našim zaslugama ili učinjenim greškama donese konačnu presudu kada dođe vreme da napustimo ovaj svet. Do tada, svaki čovek ima pravo da sledi životni put koji sam odabere, što znači i da preuzima ličnu odgovornost za sve svoje postupke, bilo da se radi o materijalnoj ili duhovnoj strani njegovog života.

Novembar 2007. godine

ČOVEK – INDIVIDUALAC I USAMLJENIK

Neki sociolozi, lekari, psihoanalitičari ili drugi istraživači ljudskih ponašanja moguće da imaju poglede koji se razlikuju od mog stajališta da je u brojnim situacijama čovek u osnovi samo jedna jedinka, često usamljena mada okružena drugim ljudima, ljudskom zajednicom. Što se mene tiče, poglede da je čovek društveno biće mogu da prihvatim ukoliko se oni odnose na neke specifične a nužne prirodne i istorijsko-ekonomske situacije u kojima je čovek prisiljen da se udružuje s drugim pripadnicima ljudskog roda u svrhu svog biološkog opstanka (preživljavanja). Međutim, i u njima on ne gubi svoju individualnost koja se manifestuje putem vlastitih osećanja i reakcija na pojave koje se događaju oko njega.

Moja, iako mnogima većpoznata priča o čoveku počinje s njegovim začecem. Pre oplodavanja ženske jajne ćelije milioni u vaginu ubačenih spermatozoida vrše njenu pravu opsadu, očajnički krčeći put kroz njenu unutrašnjost da bi ćeliju oplodili. Krajnji pobednik te iscrpljujuće borbe može postati **samo jedan** spermatozoid i on **usamljen** obavlja svoj biološki posao, dok svi ostali njegovi suparnici otpadaju, odnosno

umiru. Embrion koji potom počinje da se oblikuje u majčinoj utrobi, nastavlja da se bori za **svoje** preživljavanje (naravno, uz pomoć hrane koju od majke prima kroz pupčanu vrpцу), kako bi stigao do krajnjeg cilja – izlaska iz majčine utrobe i započinjanja ovozemaljskog života.

Ovaj zaista veličanstveni čin je možda i najteži momenat u čovekovom životu. Iz udobnosti koje je fetus imao u majčinoj utrobi, izlaskom na svetlo dana, novorođenče mora **sâmo** brzo da se navikne na novu okolinu koja je za njega veoma odbojna i surova. Oči mu zaslepi svetlo i sve što ugleda oko sebe. Beba mora da otvara usta tražeći hranu, a ugodno topla voda iz majčine utrobe više ne obavlja njeno telašće, već je ono izloženo suvom, nekad suviše toplom, a ponekad i hladnijem vazduhu. Razni novi zvukovi počinju da bebi paraju uši, a mora sada i sama da diše koristeći kiseonik iz vazduha. Potom stižu dečje ili neke druge bolesti koje ponekad dovode u pitanje bebin život. Uprkos pomoći majke, lekara i ishrane, dečiji organizam ipak mora **sâm** da očvršćava, mada je taj proces ujedno i u zavisnosti od nasleđenih gena, ali i od konstitucije bebe stvorene već pre rođenja. Tome bi trebalo dodati i značaj normalnog izvršenja porođaja, dobar post-natalni tretman i još poneki činilac važan za jačanje i napredak bebe i deteta. Pored svih tih nesumnjivo značajnih faktora, i u ovozemaljskom životu se na izvestan način ipak nastavlja prirodna selekcija ljudskih jedinki, iako ne ona surova kao kod najezde spermazoida ili koja postoji kod životinja. To znači da jače i zdravije jedinke brže i lakše fizički napredu-

ju, dok bolesne ili rođene s teškim organskim oštećenjima ne mogu da se razvijaju kao ona predhodna grupa ili čak nisu u stanju da dugo prežive! Naravno, kada je ljudska vrsta u pitanju, medicinska, farmaceutska, biohemijska i neke druge nauke su danas stvorile uslove da se odgovarajućim tretmanom i medicijom donekle ublaže ili smanje rizici po život čak i kod novorođenčadi, a kamo li kod starije dece ili kod odraslih osoba (koje dožive tu dob), uprkos tegobama navedene vrste.

Tokom čovekovog života, njegova ipak **samo-stalna, individualna** borba za opstanak na ovom svetu, bila ona iskonska, "gola" ili suptilnija, nikada ne prestaje. Svakako da u tom nastojanju jedinka sama ipak ne može da prebrodi sve prepreke i probleme koje joj život nameće i zato je primorana da se, kao što je predhodno istaknuto, udružuje s drugim jedinkama. Pre svih, kad odraste, vezuje se s osobom drugog pola da bi prvenstveno obavila svoju biološku, prirodnu funkciju – da obezbedi nastavak vrste. Stvaranje vlastite porodice obavezuje osobu da sebi, svom (bračnom) partneru drugog pola i deci obezbedi materijalne uslove za preživljavanje i dalju reprodukciju (nastavak vrste), proces koji bi trebalo da nastave i njihovi potomci. U tu svrhu čovek je tokom istorije bio primoran da, pre svega zarad golog preživljavanja, saraduje s drugim jedinkama koje su opet bile okružene svojim porodicama, što je bio osnov za stvaranje društvenih asocijacija (klanova, sela, etničkih i nacionalnih grupacije, država i td.). U najširem smislu reči, čovek je postao aktivni deo ljudskog društva i to nas

upravo i navodi da ga označimo kao društveno biće, što zaista nije sporno.

Međutim, moja razmatranja nemaju za cilj da dalje raspravljaju o već dobro poznatim činjenicama o čoveku kao društvenom biću, već im je namera da podsete na postojanje i jednog drugog obeležja čovekovog bića. Reč je o njegovim reakcijama u situacijama kada je prepušten samom sebi, u kojima jedinka isključivo **na svoj način** doživljava život i ljude što je okružuju. Ovde ne želim ni da ulazim u Frojdiv psihanalitički pristup čovekovom individualizmu, a pogotovo ne onom koji raspravlja o ljudskoj narcisoidnosti. Moja razmišljanja se ograničavaju na čovekova uobičajena stanja u kojima se on oseća usamljen, napušten i bespomoćan.

Savremeni brazilski psihoanalitičar Žizel Matos Brito smatra da je usamljenost nuz-proizvod-modernog društva. Po njoj, samoća je nesposobnost vođenja života jednog običnog (normalnog?) čoveka! Ako bismo se delimično i složili s tom definicijom, morali bismo je proširiti i s navođenjem uzroka nastajanja takvog stanja. A uzroci su svakako brojni. Pored psihomatsko-depresivnih, dakle psihički bolesnih stanja koja se nastoje klinički lečiti, postoje i oni obični a dobro poznati uzroci. Jedan od takvih primera je fizička bolest čoveka. Uprkos nastojanja lekara da putem odgovarajućih tretmana i medikacije obolelo lice vrate u relativno normalno zdravstveno stanje, osnovna i odlučujuća borba ipak se vodi u organizmu (ponekad i u psihi) te osobe. Drugim rečima, niko drugi ne može da "uđe pod kožu" bolesnika i da stvarno preživljava

njegove bolove i patnje. Bolesnik vodi **sām svoju bitku** za ozdravljenje ili pak za preživljavanje kada su teške, po život opasne bolesti u pitanju. Posete obolelom pacijentu ili kraći ili duži boravci pored njega su veoma plemenita stvar pre svega za njegovu okolinu, dakle porodicu i prijatelje i to odaje utisak saučestvovanja u njegovim patnjama. Međutim, bolesnik i tada a pogotovo kasnije, kada, recimo u bolnici ostaje sam, bez prijatelja i porodice oko sebe, nije ništa drugo već **usamljeni borac** protiv svih psiho-fizičkih tegoba i bolova koji su ustvari **samo njegovi** i on ih ne može, barem ne fizički s nikim drugim podeliti! To su situacije koje veoma lako mogu da čoveka dovedu do očajanja, osećaja napuštenosti i bezperspektivnosti daljeg življenja u datim uslovima.

Dodao bih predhodnom još jedan, nešto drugačiji slučaj usamljenosti. Koliko puta se ljudi nađu u situaciji da ih drugi ne razumeju, da ne shvataju njihove zamisli, a pogotovo ako ih potpuno odbace, s razlogom ili bez njega? Tada mogu da nastupe ozbiljni trenuci ljudske usamljenosti zbog osećaja nekorisnosti ili od drugih pripisane mu nekompetentnosti. Ti osećaji mogu da dovedu čoveka do štetnih traumatskih stanja, s neželjenim posledicama po njega. Neki ljudi nisu u stanju da prevaziđu depresije te vrste pa se potpuno povlače u sebe, smatrajući se nesposobnim da se u tom području oprobaju u nekoj drugoj prilici. Pogubno je kada oni izlaz iz takvog stanja nalaze u konzumiranju velike količine alkohola a pogotovo droge, što ih najčešće vodi ka dubokoj depresiji pa i kriminalu i sličnim društveno štetnim aktivnostima.

Usamljenost posebno pogađa starije osobe, odnosno u životnom dobu kada prestaju njihove profesionalne aktivnosti. Neke uspevaju da vreme ispune različitim aktivnostima koje ranije nisu bile u mogućnosti da upražnjavaju zbog zauzetosti na poslu, kao što su: sportsko-rekreativne, amaterske, umetničke, spisateljske i još mnoge druge. Neke osobe, pak, prestaju sa svim navedenim ili sličnim aktivnostima i upadaju u ozbiljna depresivna stanja zbog preteranog razmišljanja o svojoj beskorisnosti i besciljnosti daljeg življenja u tom životnom dobu. Takvo psihičko stanje sigurno vodi ka masivnoj demenciji ali i ubrzanju kraja života takve osobe. Ono se još više pogoršava ako ostarelu osobu napuste članovi najbliže porodice, bilo zbog njihove smrti ili jednostavno zbog njihovog izbegavanja (iz raznovrsnih razloga) da kontaktiraju tu osobu. Ovo može da navede na logičan zaključak da je poodmakla životna dob, koju još prati i psihička ili fizička bolest, veoma pogodan ambijent za stvaranje čovekovog osećaja usamljenosti i beskorisnosti.

I konačno, vrhunac usamljenosti i prepuštenosti samom sebi čovek doživljava u trenucima krajnje životne agonije, kada počinje da iz realnog, ovozemaljskog života tone u bezdan večitog mraka. Taj osećaj ima čak i ona umiruća osoba koja se nada da će njena duša možda ponovo ugledati svetlo na kraju mračnog tunela!

Jul 2008. godine

ŽIVOT POD MASKAMA

Maske su uvek služile da bi se sakrio pravi identitet nekog ljudskog bića i stvorio privid nekog drugačijeg stvorenja, postojećeg ili imaginarnog, dobrog ili lošeg. Tokom istorije ljudske zajednice maske su se upotrebljavale prilikom raznovrsnih kulturnih i tradicionalno-verskih obreda brojnih etničkih grupacija, da bi neki od njih prerasli u popularne i zabavne manifestacije kao što je, na primer, čuveni karneval u Rio de Žaneiru (Brazil), u kojem početkom svake godine, uz igru i muziku u ritmu sambe, učestvuju milioni, većinom maskiranih veselih brazilskih građana. Tokom srednjeg veka održavani su brojni maskirni balovi u dvorovima careva i kraljeva kao i u zamkovima drugih aristokratskih velikana. U modernim vremenima balovi pod maskama se organizuju i u drugim, popularnijim sredinama, ponekad i u privatnim domovima. Svoj tradicionalni praznik *Purim* Jevreji stolicima obeležavaju maskirani u likove iz legende o Esteri i Mordehaju koji su uspeli da se oslobode Hamana, omraženog savetnika kralja Ahašveroša jer je ovaj nastojao da uništi njihov, jevrejski narod. Nacijama na Dalekom istoku a posebno Kinezima ma-

ske i maskiranje su sastavnih deo njihovih kultura i mističnih verovanja u natprirodne moći pojedinih živih bića (životinja) ili pak onih imaginarnih, kao što su zmajevi i slično. Maske su sastavni deo kulturnih obreda i naroda crne Afrike, ali i još brojnih drugih etničkih grupa na svim kontinentima. Mnogi kriminalci maskirani vrše pljačke i ubistva . I da ovde dalje ne nabram ko i zašto se sve maskira!

Međutim, ovoj zapis nema nameru da se bavi istorijatom, tehnikom pravljenja i upotrebom maski s kojima su ljudi uvek želeli da se što vernije prikažu kao neka drugačija bića. Razmišljam, zapravo, o jednoj drugoj vrsti maskiranja čoveka bez upotrebe nekih konkretnih maskirnih materijala pomoću kojih postaje neprepoznatljiv njegovoj okolini. Radi se o, nazovimo ih, prirodnim maskama ljudi koji, shodno njihovim ponašanjima i reakcijama stvaraju utisak istinitog i trajnog obeležja njihovog karaktera. Ako bismo govorili jezikom teatra, te "maske" bismo nazvali glumom. U politici one se zovu diplomatija. I u svakodnevnom životu mnogi ljudi su obeleženi maskama koje predstavljaju licemerje, perfidnost, podanost, lakejstvo, lažno dobročinstvo ili dušebrižništvo, "prijateljstvo" zarad postizanja određenih koristi, a postoje i brojna druga maskeradna ponašanja ljudi.

Na pitanje zašto se ljudi skrivaju iza nekih svojih "maski," ne postoji za sve primenjiv odgovor, jer je svaki slučaj poseban i veoma specifičan. Međutim, za sve bi moglo da važi jedno opšte obeležje. Takve osobe svesno ili nesvesno poprimaju neke drugačije osobine u cilju ostvarivanja nekih svojih zamisli, želja ili ambi-

cija, bez obzira da li se radi o njihovim dobrim ili lošim (zlim) namerama. Nevolja je što često nismo u stanju da kod takvih ljudi unapred utvrdimo postojanje tih namera ili pak što uopšte ne sumnjamo u iskrenost tih osoba.

Uzmimo kao primer kategoriju dobročinstva ili preciznije donatorstva. U skorijoj istoriji a i danas donatorstvo je uvek bila i ostala značajna humanitarna aktivnost bogatih pojedinaca, posebno iz ekonomski razvijenih krajeva sveta. Zahvaljujući njima izgrađen je i opremljen popriličan broj bolnica, dečijih i ustanova za hednikapirane osobe, grobalja, raznovrsnih spomenika i mnogih drugih institucija. Donatorskim priložima grade se i brojna verska svetišta, finansiraju kulturne, umetničke, sportske i neke druge manifestacije. Postoje donatori-entuzijasti koji se iskreno, bez zadnjih (zakulisnih) namera odriču dela svog bogatstva da bi pomogli ostvarenju nekih od navedenih ili sličnih projekata. Međutim, mnogo je veći broj onih koji ulažu svoj novac da bi nešto prikriili ili ostvarili neki svoj lični a korisni cilj. Iz novije istorije poznati su brojni slučajevi donatorstva bogatih mafijaša ili sličnih "bosova" podzemlja (narkotici, šverc robom i belim robljem i sl.) kako bi odvratili pažnju odgovarajućih državnih organa od njihovih mutnih poslova. S tim treba povezati mahinacije s pranjem novca i donacije i investiranja u svrhu izbegavanja plaćanja poreza. Ti inače okrutni i opasni, ali i veoma perfidni kriminalci navedenih i sličnih profila, dakle, postaju dobročinitelji i humanisti kad im zatreba da izmaknu zakonu, da sakriju svoje nečiste rabote. Tada se vu-

kovi pretstave javnosti kao čiste, nevine ovce. Nažalost, neki neupućeni ljudi nisu u stanju da shvate da je njihova naizgled nevinost i dobrota samo njihova trenutna maska, a ne trajno obeležje njihovog karaktera. Doduše, ima i onih, pre svega među primaocima novčanih poklona, kojima je sve to dobro poznato, ali svesno zatvaraju oči i uši kako donatori, ne daj bože, ne bi otkazali svoje donacije!

Narodi koji žive na Dalekom istoku, posebno Kinezi i Japanci imaju jednu osobinu koju ne bi trebalo posmatrati u lošem svetlu. Na licima stanovnika tih krajeva veoma često lebdi osmeh, kao da nose neku nasmejanu masku. Oni se smeju i kada su tužni, ne samo kada su veseli i razdragani. Svakako, njihov osmeh nije isti u tim ili nekim drugim slučajevima. Kažu da ljudi s Dalekog istoka osmehom uspevaju da kontrolišu svoje unutrašnje emocije. Na taj način sputavaju svoje burno reagovanje na spoljne, a šokantne događaje. Iskreno govoreći, trebalo bi da im zavidimo na toj sposobnosti samokontrole u svakojakim situacijama. Ipak, i taj osmeh možemo svrstati među maske o kojima razmišljam u ovom napisu.

Diplomatska maska je često teško prepoznatljiva jer je veoma suptilna i prefinjena. Kad govorim o diplomatiji ne mislim samo na ljude koji rade u državnoj službi koja se bavi odnosima s inostranstvom. Svako od nas poseduje neke elemente te veštine. Međutim, vrsni diplomata stalno vodi računa o svakoj izgovorenoj reči i rečenici kako ne bi povredio sagovornike čak i onda kada se uopšte ne slaže s njihovim stavovima. Svoj nastup i pozu prema drugima prilagođava svakoj situaciji,

a u dijalozima izbegava da na grube uvrede odgovara na isti način. Kada se pokaže neophodnim, "diplomata" na fini način iskazuje laž tako da izgleda kao da se radi o istini. U međunarodnim odnosima dobro su poznate situacije u kojima jedna strana prema drugoj primenjuje jedne standarde, a prema trećoj ih promeni, jer joj to nalaže određeni interes. Radi se o takozvanim dvojnim standardima. Pred različitim subjektima a za istu stvar, navlače se različite maske, što znači da ako je nekome nešto dozvoljeno i preporučljivo, drugima se to isto zabranjuje i uskraćuje. Oni pod maskama uvek nađu opravdanje za svoje postupke i stvar je njihove diplomatske veštine da njihovi argumenti postanu za mnoge (mada ne za sve!) prihvatljivi.

U običnim, svakodnevnim odnosima nailazimo na čitav niz maski koje ljudi "navlače" da bi pokazali neko svoje drugo lice. Međutim, neke od njih su sasvim bezopasne, čak su ponekad i dobroćudne, gotovo poželjne u određenim situacijama. Kad vam se, na primer, u prodavnici ili u nekoj robnoj kući prodavač ili prodavačica obrate s osmehom, mada verovatno nezadovoljni ako se dugo vremena odlučujete da nešto kupite ili konačno odustanete od kupovine, takva maska je itekako poželjna i prijatna. Ali, kad su neki prodavači prema vama grubo i neprijatni, to verovatno nije nikakva maska, već njihova prava priroda. U svakodnevnoj komunikaciji među običnim ljudima a ne onima iz ranije spomenutih kategorija, zaista je veoma poželjna maska ljubavnosti i strpljenja, praćena još i osmehom onih koji ove osobine inače prirodno ne poseduju i ne ispoljavaju u svim situacijama. Tada

čak možemo i da poverujemo da se radi o prirodno dobrim i ljubaznim osobama jer ih u drugačijem svetlu ne možemo ni da zamislamo.

Kada kažemo da je neka osoba iskrena i poštena, predpostavljamo da se ona ne krije iza neke licemerne maske a ako je ikada imala, tu masku je ona u određenoj situaciji odbacila. To bi, opet, trebalo da znači da se u potpunosti može verovati takvoj osobi. Međutim, zakletve i svečane izjave o iskrenosti uvek treba da se uzimaju s rezervom, sve dok se ne provere na delu. Tek nakon takve provere može se utvrditi da li je kod te osobe potpuno nestala (ako je ranije imala) ili još uvek postoji određena maska, barem kada je u pitanju dati slučaj. No, često takve provere nije moguće sprovesti i tada samo preostaje da se poveruje u verodostojnost datih izjava.

U zaključku ovih razmišljanja, preostaje da se utvrdi da se ljudi ne mogu jednostavno odreći mnogih maski i da, prema tome, voleli to ili ne, moramo da se naviknemo na život "pod maskama". Dok zle i štetne ljudske maske moraju da se skinu, raskrinkaju (za to je prevashodno zadužen zakon), dobre maske su neopasne čak ponekad i poželjne, ukoliko oko sebe stvaraju atmosferu radosti, zadovoljstva, smirenja i dobrih međuljudskih odnosa. Ostaje mi još samo da poželim da i moja lična "maska", pod kojom zapisujem ova moja razmišljanja, bude svrstana u ovu poslednju kategoriju?!

Septembar 2008. godine

Nakon objavljivanja pet putopisnih i porodičnih romana i autobiografskih priča, pisac **Avraham (Avram) ATIJAS** se okušava u jednom drugom književnom žanru – esejistici. Najnovija knjiga **Eseji o životu i verovanjima** je zapravo zbirka autorovih zapisa o fenomenima života, verovanja i religije posebno jevrejske (judaizma), a koje je napisao između 2002. i 2008. godine. Neki od

ovih eseja su već bili objavljeni u jevrejskim publikacijama u Srbiji, Hrvatskoj i Izraelu (na srpskom/hrvatskom jeziku).

Zapisana razmišljanja o ovim neiscrpnim i često kontroverznim temama zasnivaju se na višegodišnjim ličnim posmatranjima i zapažanjima autora, što mu je omogućilo njegovo bogato životno iskustvo. Iako fakultetski obrazovan i načit, A.Atijas ipak priznaje da, posebno kada je u pitanju judaizam, ne poseduje znanje nekog “učenog rabina” iz proteklih stoleća, ali da to ipak ne znači da je o toj tematici u prošlosti sve rečeno i da, stoga, ima još prostora i za druge osobe sadašnjice i budućnosti da iznose naučna, verska ili svoja iskustvena viđenja o pitanjima o kojima raspravljaju autorovi eseji.

Nakon objavljivanja pet putopisnih i porodičnih romana i autobiografskih priča, pisac **Avraham (Avram) ATIJAS** se okušava u jednom drugom književnom žanru – esejistici. Najnovija knjiga **Eseji o životu i verovanjima** je zapravo zbirka autorovih zapisa o fenomenima života, verovanja i religije posebno jevrejske (judaizma), a koje je napisao između 2002. i 2008. godine. Neki od

ovih eseja su već bili objavljeni u jevrejskim publikacijama u Srbiji, Hrvatskoj i Izraelu (na srpskom/hrvatskom jeziku).

Zapisana razmišljanja o ovim neiscrpnim i često kontroverznim temama zasnivaju se na višegodišnjim ličnim posmatranjima i zapažanjima autora, što mu je omogućilo njegovo bogato životno iskustvo. Iako fakultetski obrazovan i načitan, A.Atijas ipak priznaje da, posebno kada je u pitanju judaizam, ne poseduje znanje nekog “učenog rabina” iz proteklih stoleća, ali da to ipak ne znači da je o toj tematici u prošlosti sve rečeno i da, stoga, ima još prostora i za druge osobe sadašnjice i budućnosti da iznose naučna, verska ili svoja iskustvena viđenja o pitanjima o kojima raspravljaju autorovi eseji.